



**VEDA,
VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE
VIED**

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED
JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Hlavná redakcia

JÁN KAČALA

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

Autori

JÁN DORUĽA

JÁN KAČALA

MARTA MARSINOVÁ

IVAN MASÁR

† ŠTEFAN MICHALUS

† ŠTEFAN PECIAR

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

MATEJ POVAŽAJ

VIERA SLIVKOVÁ

ELENA SMIEŠKOVÁ

EVA TIBENSKÁ

† MILAN URBANČOK

Štvrté, doplnené a upravené vydanie pripravili a zredigovali

JÁN KAČALA

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

MATEJ POVAŽAJ



**VEDA,
VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE
VIED**

**BRATISLAVA
2003**

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED
JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Vedecký redaktor

PROF. PHDR. JÁN KAČALA, DRSC., ČLEN KOREŠPONDENT SAV

Recenzenti

PROF. PHDR. JÁN HORECKÝ, DRSC., † PROF. PHDR. JOZEF MISTRÍK, DRSC.

Autori

PROF. PHDR. JÁN DORUEA, DRSC., PROF. PHDR. JÁN KAČALA, DRSC., ČLEN KOREŠPONDENT SAV,
PHDR. MARTA MARSINOVÁ, PHDR. IVAN MASÁR, † MGR. ŠTEFAN MICHALUS,
† PHDR. ŠTEFAN PECIAR, CSC., PHDR. MÁRIA PISÁRČIKOVÁ, PAEDDR. MATEJ POVAŽAJ, CSC.,
MGR. VIERA SLIVKOVÁ, PHDR. ELENA SMIEŠKOVÁ, DOC. PHDR. EVA TIBENSKÁ, CSC.,
† MGR. MILAN URBANČOK

Príprava 4., doplneného a upraveného vydania

PROF. PHDR. JÁN KAČALA, DRSC., ČLEN KOREŠPONDENT SAV, PHDR. MÁRIA PISÁRČIKOVÁ,
PAEDDR. MATEJ POVAŽAJ, CSC.

Správa lexikálnej bázy dát, počítačová redakcia a počítačové spracovanie

ING. VLADIMÍR BENKO

Príprava tlačových podkladov

MGR. VLADIMÍR RADIK

Návrh obálky a grafická úprava

PETER RAŠLA

Zodpovedný redaktor

EMIL BORČIN

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani nijakú jeho časť nemožno reprodukovat' bez súhlasu majiteľa práv. Poznámky a pripomienky k textu Krátkeho slovníka slovenského jazyka prosíme posielat' Jazykovednému ústavu Ľ. Štúra SAV (Panská 26, 813 64 Bratislava) alebo na adresu kssj@juls.savba.sk.

Štvrté, doplnené a upravené vydanie. Vydala Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied (internetová adresa: www.veda-sav.sk), v Bratislave roku 2003 ako svoju 3435. publikáciu. 988 strán. Zo sadzby Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vytlačila Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.

Prípravu slovníka čiastočne financovala Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (grant č. 2/2048/22).

© Prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., PhDr. Mária Pisárčiková, PaedDr. Matej Považaj, CSC., a kol. 2003

ISBN 80-224-0750-X

Obsah

Úvod	9
Doplňky, opravy a zmeny v 3. vydaní KSSJ	11
Poznámka k 4. vydaniu KSSJ	13
Základné zásady spracovania slovníka	14
I. Všeobecná charakteristika slovníka	14
1. Typ a cieľ slovníka	14
2. Výber lexikálnych jednotiek a ich významov	14
II. Stavba hesla, heslové slovo, jeho tvar, pravopis, výslovnosť a pôvod	15
III. Spracovanie slov v jednej heslovej stati (hniezdovanie)	17
IV. Slovnodruhovú a gramatickú charakteristiku slova	18
A. Slovnodruhovú charakteristiku	18
B. Gramatickú charakteristiku	19
V. Význam lexikálnych jednotiek, typy výkladu a významové vzťahy slov (synonymia, antonymia, polysémia, homonymia)	24
1. Charakteristiku lexikálneho významu	24
2. Typy výkladu	24
3. Umiestnenie výkladu	26
4. Slová bez výkladu	26
5. Synonymia a antonymia	27
6. Polysémia a členenie významov lexikálnej jednotky	27
7. Homonymia	28
VI. Normatívne a štýlové hodnotenie lexikálnych prostriedkov	29
VII. Typy dokladových spojení	31
VIII. Terminológia	33
IX. Frazeológia	34
1. Výber a umiestnenie frazeologických jednotiek	34
2. Typy frazeologických jednotiek	34
3. Hodnotenie frazeologických jednotiek	35
X. Grafické prostriedky	35
1. Typy písma	35
2. Značky	35
Zoznam skratiek a značiek v slovníku	36
Slovníková časť	41

Úvod

Predkladáme našej verejnosti Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ) ako odborný opis slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny už vo štvrtom vydaní. Ide o typ výkladového slovníka normatívneho rázu patriaceho k tým základným dielam, ktoré by pri ruke mal mať nielen každý pracovník v oblasti kultúry a školstva, ale vlastne každý aktívny používateľ materinského jazyka. Od výkladového slovníka sa očakávajú odpovede na otázky vznikajúce pri každodennom používaní reči ako hlavného komunikačného prostriedku, ale aj pri plnení iných jazykových funkcií. Slovník takého typu má používateľovi slúžiť nielen ako poradca v otázkach jazykovej správnosti, ale poskytuje orientáciu v oblasti gramatických vlastností slov, zachytáva kodifikovanú pravopisnú podobu lexikálnych jednotiek a uvádza aj informácie o výslovnosti v prípadoch citlivých z hľadiska jazykovej praxe. Centrom výkladového slovníka je však opis významov jednotiek slovnej zásoby, poukaz na bohaté významové členenie slov, na vzťahy blízkosti pomenovaní, ako aj na vzťahy ich vzájomnej protichodnosti.

KSSJ vznikol v 80. rokoch 20. storočia v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV. Kolektív skúsených lexikografov v ňom nadviazal na prácu na prvom dokončenom slovenskom výkladovom slovníku – šesťväzkovom Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968). Autori vychádzali z bohatého materiálu slovníkovej kartotéky ústavu, pri doplnenom a opravenom treťom vydaní a pri doplnenom a opravenom štvrtom vydaní už aj z najnovšieho počítačového súboru textov, ktorý poskytuje široký lexikálny materiál z obdobia deväťdesiatych rokov. Slovník teda zachytáva a spracúva súčasnú slovnú zásobu v rozpätí od začiatku 40. rokov do konca 90. rokov 20. storočia. Zúžitkovali sa v ňom výsledky kritiky Slovníka slovenského jazyka, ktoré vyplynuli z podrobnej analýzy prvého zväzku tohto slovníka v odbornej tlači na prelome 60. a 70. rokov a týkali sa najmä normatívnej zložky diela. V najnovších vydaniach sa vzali do úvahy zasa hlasy tej odbornej i verejnej kritiky, ktorá sa usilovala prispieť k zlepšeniu diela upozornením na niektoré nedostatky pri prvom vydaní KSSJ. Popri základnom slovníkovom materiáli vyxcerptovanom z beletristických, odborných a publicistických prameňov posledných desaťročí sa autori pri spracúvaní slovnej zásoby opierali aj o výsledky širokého jazykovedného výskumu v oblasti lexikológie, slovtvorby, gramatiky, štylistiky, v oblasti nárečového výskumu i sociolingvistiky. V otázkach výslovnosti autori mohli vychádzať z Pravidiel slovenskej výslovnosti od Á. Kráľa z r. 1984, ktoré ortoepická komisia Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV prijala ako kodifikačnú príručku slovenskej spisovnej výslovnosti. Pravopisná kodifikácia v treťom a štvrtom vydaní KSSJ nadväzuje na Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1991 a ich novšie vydania.

Novým prvkom pri tvorbe tretieho a štvrtého vydania KSSJ bolo rozsiahle použitie počítačov. Stalo sa tak hneď pri tvorbe aktualizovaného heslára, kde sa využili podklady z budovaného počítačového súboru textov slovenského jazyka. Aplikovali sa viaceré automatizované procedúry, ktorými sa overovala formálna i obsahová správnosť a jednota jednotlivých heslových statí. Počítačová technika umožnila, že autori mohli pracovať s celým textom do poslednej chvíle, zlepšovať ho a dopĺňať, ako aj koordinovať viaceré systémové javy. Ako základ na prípravu novších vydání slovníka sa použila počítačová verzia jeho druhého vydania, ktorú pripravili pracovníci Laboratória počítačovej lingvistiky Pedagogickej fakulty UK pod vedením doc. RNDr. Eduarda Kostolanského, CSc., a Ing. Vladimíra Benka.

Pri jednozväzkovom výkladovom slovníku ide o typ, ktorý sa koncepčne i lexikografickou technikou výrazne odlišuje od veľkých výkladových slovníkov. Rešpektujúc praktické výhody jedného zväzku, usiluje sa na malej ploche podať maximum informácií, t. j. zachytiť slovnú zásobu v jej bohatosti a diferencovanosti. KSSJ zachytáva jadro slovnej zásoby s protiváhou jej okrajových oblastí, ako sú nové slová a oproti nim niektoré slová zastarávajúce, knižné slová a na druhej strane hovorové slová, ako aj frekventované nespisovné výrazy, niektoré termíny atď. Pochopiteľne, že tento výber ohraničuje rozsah slovníka, ktorý mohol obsiahnuť okolo 60 000 slov (vrátane slov spracovaných tzv. hniezdovaním, t. j. uvedených pri príslušnom základnom slove). Prednosťou jednozväzkového typu slovníka je to, že poskytuje celostný pohľad na slovnú zásobu a nepodáva iba jednoduchý abecedný zoznam slov. Pozornejší používateľ to môže zistiť na vnútornej jednote slovníka prejavujúcej sa v štruktúre významov slov, vo výkladoch slov príbuzných významových okruhov, vo využívaní synonym a opozít, ako aj v uvádzaní slovnodruhových, gramatických, štýlových a stylistických údajov o slovách. Takáto systematická konfrontácia jednotiek slovnej zásoby je totiž možná iba pri práci s celým lexikálnym materiálom naraz na rozdiel od slovníkov, ktoré vychádzajú postupne. Metóda vnútrojazykového porovnávania je však neobvyčajne náročná a aj autori KSSJ sú si vedomí jej úskalí.

S načrtnutým typom slovníka súvisí aj voľba jeho názvu. Keďže nejde o malý slovník, pod ktorým sa bežne rozumie slovník v protiklade k veľkým slovníkovým dielam akademického typu, ale o slovník informačne mimoriadne nasýtený, dali mu autori prívlastok krátky, t. j. stručný. Tým sa zároveň prejavuje nadväzovanie na slovenskú lingvistickú tradíciu.

Citlivým bodom slovníka ako kodifikačnej príručky je hodnotenie slovnej zásoby z normatívneho hľadiska. Normatívna činnosť sa zameriava najmä na prehodnocovanie starších hodnotení jednotiek slovnej zásoby a na primerané zaradenie nových prvkov slovnej zásoby slovenčiny. Pravdaže, normatívna práca sa týkala aj gramatických, slovotvorných a výslovnostných javov. V slovníku sa kodifikovali viaceré progresívne a pravidelné javy (napr. papier – genitív singuláru -a; podoba s kvantitou okrašľovať namiesto doterajšieho okrašľovať, legitímny, morbidny namiesto staršieho legitimný, morbidný) a vo viacerých prípadoch sa prijali variantné podoby, ktoré sú v zhode s dynamikou súčasného stavu nášho jazyka.

Kodifikačný zásah do pravopisnej stránky pomenovaní predstavuje spôsob písania príslovkových výrazov typu dobiela, načisto, odušu, odoka, dočerta. Oproti predchádzajúcemu nejednotnému spôsobu písania a striktnej enumeratívnej kodifikácii s množstvom výnimiek sa uplatňuje jednotný spôsob variantného pravopisu s uprednostnením písania týchto výrazov ako jedného slova. Tento spôsob písania je dnes vývinovo progresívny.

V súlade s dynamickým rozvojom nášho jazyka sa menia viaceré doterajšie štýlové a stylistické kvalifikátory pomenovaní: mnohé slová stratili príznak hovorovosti, príp. expresívnosti, viaceré prvky slovnej zásoby nadobudli príznak knižnosti, zastarávajú alebo priberajú iný, nový štýlový príznak a pod.

Autori predkladajú 4. vydanie KSSJ v nádeji, že obraz slovnej zásoby v tomto diele priblížili jej skutočnému stavu v našej novej súčasnosti, že v nových vydaniach urobili také kodifikačné úpravy, ktoré sú v zhode s vývinovým smerovaním spisovnej slovenčiny, a že svojím dielom prispeli k lepšiemu poznaniu nášho materinského jazyka. To bude zároveň jedna z ciest k zvýšeniu jazykovej kultúry u nás. Boli by sme radi, keby sa KSSJ stal neobíditeľnou pomôckou pri poznávaní našej reči najmä v školách a keby si k nemu nachádzali a našli cestu osobitne mladí používatelia.

Autorský kolektív ďakuje všetkým pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za pomoc a radu, ktorou prispeli ku skvalitneniu rukopisu KSSJ. Osobitná vďaka patrí recenzentom slovníka prof. PhDr. Jánovi Horeckému, DrSc., a prof. PhDr. Jozefovi Mistrikovi, DrSc., za prečítanie celého diela a za pripomienky, ktorými pomohli zlepšiť koncept diela.

Doplňky, opravy a zmeny v 3. vydaní KSSJ

Doplňky, opravy a zmeny v 3. vyd. KSSJ vyplývajú z časového odstupe 10 – 15 rokov od prípravy a vydania jeho 1. vydania, zo zásadných spoločenských a politických zmien po r. 1989 a istých jazykových úprav (súvisiacich najmä s uplatňovaním rytmického zákona), ktoré našli odraz už v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1991.

Ide o tieto javy:

1. Doplnili sa nové slová, bez ktorých by obraz súčasného spisovného jazyka nebol verný a relatívne úplný, napr. *audiokazeta, bankomat, bezdomovec, certifikát, disketa, fax, financovateľ, hovorca, hardvér, manažment, mestotvorný, mikrovlnka, mimosúdny, nadštandardný, neústavný, odštátniť, odídenec, ponovembrový, predajca, predvoľba, privatizovať, procesor, recyklovať, samolepka, spolitizovať, sponzor, triatlon, videokazeta, zatepliť, životnoprostred'ový* atď.;

2. doplnili sa nové významy pri slovách, ktoré v slovníku už boli, napr. v hesle *dcérsky* sa doplnil význam „vzniknutý delením z pôvodného“, v hesle *konferencia* „pravidelne zasadaajúci orgán“, v hesle *priečka* „miesto v poradí získané v súťaži“, v hesle *nosič* „prostriedok na zvukový záznam...“, v hesle *zastrešiť* „zahnúť, obsiahnuť, pojať (podriadené zložky ap.)“ atď.;

3. v príslušných heslách sa doplnili súčasné živé spojenia typu *progresívna daň, daň z pridanej hodnoty, čierna diera, kreditový systém, ozónová diera, dlhopisová metóda, tvrdé drogy, duchovné vlastníctvo, mobilný telefón, sklenkový efekt, umelý sneh* atď.; doplnili sa aj niektoré najnovšie frazeologizmy typu *to je iba špička ľadovca; mať rovnakú krvnú skupinu; robiť niečo na doraz; robiť mŕtveho chrobáka; (ne)vedieť, kde je sever; to je gól* atď.;

4. v rámci umiestňovania slov v jednej heslovej stati (tzv. hniezdovania) sa dôslednejšie zachytili frekventované systémové odvodeniny (prechýlené podstatné mená s príponou *-ka, -kyňa*, podstatné mená na *-osť*, zdrobenené a zveličené podstatné mená, vzťahové prídavné mená s príponou *-ový, -ský*, príslovky), ktoré sa prv z úsporných dôvodov vynechali, napr. pri *množstvo* je aj *množstvom*; pri *monolitný* je aj *monolitne, monolitnosť*; pri *nekvalifikovaný* i *nekvalifikovane, nekvalifikovanosť*; pri *panelák* i *panelákový*; pri *programátor* i *programátorka, programátorský*; pri *futrál* i *futrálový, futrálík*, pri *znalosť* aj *znalosťný* atď.;

5. uskutočnili sa opravy, úpravy a zmeny pri výkladoch niektorých slov, najmä tých, v ktorých sa bezprostredne odrazila ideológia a spoločenské usporiadanie predchádzajúceho politicko-ekonomického systému. Týka sa to výkladov slov ako *morálka, metafyzika, ľavica, marxizmus, socializmus* atď.; neaktuálne spojenia slov v príkladovej časti hesiel sa nahradili súčasnými;

6. oproti pôvodnej koncepcii sa doplnili niektoré gramatické tvary, ktoré napriek svojej pravidelnosti v praxi vyvolávajú váhanie, napr. pri substantívach muž. rodu zakončených na *-r, -l: dvojmysel* -slu L -e mn. -y; **pazúr** -a L -e mn. -y; rozmnožil sa počet kodifikovaných dvojtvarov o prípady inštrumentálu pri číslovkách *dva, obidva, oba*: za rovnocenné sa pokladajú tvary *dvo-ma/dvomi, obidvoma/obidvomi, oboma/obomi*; dvojtvary v genitíve singuláru pri vzoroch *dub* a *stroj* sa kodifikujú v prípadoch typu **medailón** -u/-a, **prívesok** -sku/-ska, **revír** -u/-a; dôslednejšie sa zachytili dvojtvary rozkazovacieho spôsobu typu **pachtiť** pacht'/-i!, **fujzdiť** fujzď'/-i!; v súlade s prehĺbeným poznaním sa rozšíril počet obojvidových slovies (s označením dok. i nedok.) typu *folklorizovať, pašovať, patinovať* atď.; pri gramatických údajoch sa opravili viaceré nepresnosti (napr. v hesle *prsia* nejde vo všetkých významoch o pomnožné substantívum);

7. sčasti sa odstránil tzv. kruhový výklad, t. j. doplnili sa výklady pri tých heslových slovách, ktoré sa uvádzali ako synonymá namiesto výkladu pri iných slovách, hoci samy pri sebe výklad nemali;

8. spresnilo sa označenie výkladových synonym číslami v prípadoch, keď sa význam vykladá viacvýznamovým slovom, napr. **fixovať**... **2.** vykrúcať sa (význ. 4);

9. urobili sa niektoré spresnenia v okruhu štýlového a štylistického, resp. funkčného hodnotenia, najmä pri označovaní hovorových a expresívnych jednotiek slovnej zásoby;

10. osobitne sa vyčlenila nespisovná lexika: obyčajným typom písma sa uviedli heslové subštandardné a slangové slová a takto sa označili aj slová pokladané za chybné z hľadiska spisovného jazyka, pričom sa pri nich za skratkou správ. uviedol spisovný náprotivok;

11. v súlade s Pravidlami slovenského pravopisu z r. 1991 a ich ďalšími vydania sa realizovali niektoré systémové zmeny v oblasti fungovania rytmického krátenia a kvantitatívnych alternácií, pričom ide o tieto prípady:

a) odstránila sa výnimka v podobe písania dvoch dĺžok za sebou v tvare prítomného činného prídavia, resp. v jednotlivých prídavných menách typu *píšúci, vládnúci, viažúci, žiadúci, nežiadúci* a kodifikovali sa podoby rešpektujúce rytmický zákon – *píšuci, vládnuci, viažuci, žiaduci, nežiaduci*;

b) platnosť rytmického zákona sa rozšírila na slová s príponami *-ár, -áreň*, ak predchádza dlhá samohláska alebo dvojhlasica – v takých prípadoch sa prípony skracujú na *-ar, -areň*: *bábkar, frézar, prevádzkar, sánkar, dialkar, mliekar, pamiatkar, poviedkar, škôlkar; frézareň, prevádzkareň; mliekareň, zlievareň* a pod.; je zákonité, že rytmické krátenie a jeho dôsledky pri skloňovaní sa týkajú aj slov, ktoré sú z týchto základov utvorené, napr. *bábkarský, bábkarstvo; frézarka -y -riek, frézarský; mliekarka -y -riek, mliekarský, mliekarstvo; mliekareň, mliekarenský* atď.;

c) odstránilo sa písanie dvoch dĺžok pri živočíšnych prídavných menách zakončených na *-ik* (typ *kamzik, stehlík, trpaslík*) uplatnením striedania (alternácie) *i/i* v základovej slabike: *kamzičí, stehličí, trpasličí*; keďže zákonitosť kvantitatívneho striedania sa v slovenčine už dávno uplatnila aj pri samohláskach *á/a* (*chrobák – chrobačí, slimák – slimačí*), rozširuje sa i na ďalšie prípady uvádzaním dvojtvárov (*vták – vtáči/vtačí*), ako i na striedanie *ú/u* (*kohút – kohúti/kohuti*);

12. pri zachytávaní novších cudzích slov (najmä anglicizmov) sa prejavila tendencia väčšmi uplatňovať domáci pravopis, čo sa odzrkadľuje i v tom, že pôvodné pravopisné znenie sa uvádza obyčajným typom písma: **bejzbal**, pôv. pís. baseball; **kouč**, pôv. pís. coach; frekventované anglicizmy, ktoré v slovenčine majú plnohodnotné náprotivky, uviedli sa obyčajným typom písma ako nespisovné, resp. nefunkčné prvky lexiky (biznis, broker);

13. zo súboru hesiel sa zväčša pre svoju neaktuálnosť vynechali všetky iniciálové skratky, ako *ROH, ČSAV, ČST, MLR* atď.; nové iniciálové skratky sa do slovníka nezahrnuli;

14. v lexikografickej technike sa upustilo od uvádzania skrátených podôb prihniezdovaných slov v podobe prípon, čím sa slovník stal čitateľnejším aj neslovenským používateľom; variantné podoby heslových slov typu *umiest(n)iť* sa rozpísali do svojich reálnych podôb *umiestniť, umiestiť*; skratky gramatického rodu *m, ž, s* sa pre väčšiu zrozumiteľnosť použili s bodkou (*m., ž., s.*); skratky slovesného vidu *dk* a *ndk* sa v súlade s našou lexikografickou tradíciou uviedli v podobe *dok. a nedok.*;

15. v novom vydaní slovníka sa odstránili korektorské chyby zistené pri jeho viacročnom používaní (napr. slovo *vyznavač*, správ. *vyznávač* v hesle kresťan; *hufny*, správ. *húfny*; *rímska riša*, správ. *Rímska riša*; doplnili sa označenia rodu, chýbajúce gramatické údaje atď.).

Poznámka k 4. vydaniu KSSJ

Doplňky, opravy a zmeny vo 4. vydaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka sa urobili v tých oblastiach, ktoré zachytávajú Doplňky, opravy a zmeny v 3. vydaní KSSJ v bodoch 1 – 5, 8, 9, 12 a 15.

Viacere zásahy sa týkajú hesiel z okruhu náboženstva a cirkví najmä pri výklade ich významu. Redakcia sa pri tom mohla oprieť o výsledky sústavného preskúmania týchto hesiel, ktoré uskutočnil don Rudolf Blatnický, docent Pápežskej saleziánskej univerzity v Ríme. Redakcia mu za jeho nezištnú odbornú pomoc vyslovuje úprimnú vďaku.

Základné zásady spracovania slovníka

I. Všeobecná charakteristika slovníka

1. Typ a cieľ slovníka

Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ) je jednojazyčný výkladový slovník jednozväzkového typu. Jeho cieľom je zachytiť a lexikograficky opísať najpoužívanejšiu slovnú zásobu súčasnej spisovnej slovenčiny v rozsahu asi 60 000 slov. Je určený všetkým používateľom slovenčiny, osobitne žiakom a študentom a tým, čo spisovnú slovenčinu používajú profesionálne.

2. Výber lexikálnych jednotiek a ich významov

Jednozväzkový typ výkladového slovníka podmieňuje to, že KSSJ zachytáva slovnú zásobu slovenčiny v prísnom výbere. Dôraz sa kladie na jadro slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny. Tvoria ho základné neutrálne aj rozličným spôsobom príznakové lexikálne jednotky (t. j. slová a ustálené slovné spojenia rozmanitého typu) charakteristické pre dorozumievanie v základných sférach života súčasnej spoločnosti, a to v hovorenej i písanej podobe. Z príznakových lexikálnych jednotiek sa zachytávajú predovšetkým hovorové, knižné, všeobecne rozšírené odborné a expresívne prostriedky. Takýmto výberom sa sleduje aj normatívna, resp. kodifikačná funkcia slovníka. Slovník ju plní tým, že spracúva napospol spisovné lexikálne prostriedky, ako aj tým, že tieto prostriedky hodnotí zo štýlového hľadiska. Normatívna funkcia sa sleduje ďalej tým, že slovník zachytáva aj časť nespisovnej slovnej zásoby a primerane ju hodnotí. Slovník takto má pozitívne pôsobiť na ustáľovanie normy v slovnej zásobe súčasnej spisovnej slovenčiny a prispievať k všeobecnému zvyšovaniu jazykovej kultúry.

Spomínaný prísny výber lexikálnych jednotiek do slovníka nedovoľuje zaradiť okrajové, výlučné alebo izolované slová a slovné spojenia, ako ani prostriedky obmedzené z hľadiska výskytu v ústnych alebo písomných prejavoch a prostriedky obmedzené z časového alebo územného hľadiska. To značí, že do slovníka sa iba výnimočne zahrnúli úzko odborné, nárečové, slangové, zastarané a zriedkavé výrazy.

V slovníku ako heslové slová nie sú zaradené ani vlastné mená. Výnimku tvoria prípady, keď sú vlastné mená súčasťou frazeológie alebo lexikalizovaných spojení, napr. *Euklides*, *Jób*. Na vlastné mená ako východiská tvorenia všeobecných slov sa však poukazuje v heslách spracúvajúcich prídavné mená typu *slovenský*, *jánsky*, *viedenský*. Zo slov súvisiacich s vlastnými menami sa v KSSJ uvádzajú aj názvy jazykov.

Na druhej strane slovník zachytáva nové lexikálne jednotky, ktoré pribudli do spisovnej slovenčiny v ostatných desaťročiach a osobitne po zmene politických a spoločenských pomerov u nás v r. 1989, pričom ide o slová tvorené z domácich základov rozličnými postupmi, ako aj o slová prevzaté z iných jazykov. Osobitná pozornosť sa pritom venuje zachyteniu slov utvorených slovnodruhovým prechodom (typ *diskutujúci*, *vyňikajúci*, *obvinený*, *nazlostený*, *slepy* ap.) a druhotných (sekundárnych) predložiek typu *v súvis* s, *(ne)rátajúc do toho* a i.

Prísnejší výber sa uplatňoval pri pravidelne tvorených prídavných menách s príponami typu *-telný*, *-ovitý*, pri zložených slovách s prvou časťou typu *novo-*, *čierno-*, *dvoj-* ap., ktorých význam možno určiť z významu ich častí, ďalej pri predponových distributívnych a opakovacích slovách, pri zveličených podstatných menách a ďalších, pri ktorých pravidelným tvorením vznikajú neuzavreté rady slov. Pravdaže, mnohé pravidelne tvorené a často používané odvodeniny sa v KSSJ v súhlase so zásadami uplatňovanými pri výbere lexikálnych jednotiek uvádzajú v širšom rozsahu. To sa týka napr. vzťahových prídavných mien utvorených z podstatných mien, prísloviak a podstatných mien s príponou *-osť* utvorených z prídavných mien, ďalej zdobených podstatných mien, zdobených expresívnych slovies a prídavných mien s formantom *-k-* (*spinkat'*, *papkat'*; *maličký*, *maličičký*) a niektorých ďalších skupín slov.

Zásady výberu lexikálnych jednotiek sa analogicky uplatňovali pri výbere významov lexikálnych jednotiek.

II. Stavba hesla, heslové slovo, jeho tvar, pravopis, výslovnosť a pôvod

1. Heslové slovo uvádzané v záhlaví heslovej state má kodifikovanú pravopisnú podobu a je vysádzané polotučným typom písma vo svojom základnom gramatickom, resp. pomenúvacom tvare. Takýmto spôsobom sa uvádzajú aj ďalšie heslové slová, ktoré sa združujú (hniezdajú) v jednej heslovej stati: **chystať** nedok.; opak. **chystávať** // **chystať sa**; opak. **chystávať sa**; – **hus** -i ž.; **husací**, **husí** príd.; **húska** -y -sok, **husička** -y -čiek ž. zdrob. Ak heslové slovo má pri sebe číselný index, ide o vlastné lexikálne homonymum (o homonymii p. bližšie v časti V/7).

Heslové slovo sa v základnom tvare uvádza aj vtedy, keď sa v takej podobe v skutočnosti používa málo alebo sa vôbec nepoužíva. V takom prípade sa hneď za heslom uvádza spojenie, v ktorom sa reálne vyskytuje: **d'ah** -u m. expr. obyč. v spoj. *ktorým (týmto) d'-om*, v *ktorých (týchto) d'-och*.

Pri dvojiciach zvrtných a nezvrtných slovies sa ako základná podoba uvádza nezvrtné sloveso ako historicky pôvodnejšie, a to aj vtedy, keď je v súčasnom jazyku menej frekventované; paralelná zvrtná podoba sa uvádza za dvoma zvislými čiarami, napr. **striedať** nedok. // **striedať sa**; **upokojiť** dok. // **upokojiť sa**; **zadrapiť** dok. // **zadrapiť sa**.

Poznámka: 1. Keď slovo *sa* pri slovese označuje predmet totožný s pôvodcom deja, nejde o zvrtné sloveso, napr. *umyť sa*, *obzerať sa*, *oholiť sa*. Takéto prípady sa spracúvajú v rámci nezvrtného slovesa formou typického spojenia, napr. *umyť sa v studenej vode* v rámci *umyť*. Rovnakým spôsobom sa v rámci nezvrtného slovesa spracúvajú aj príklady, keď slová *sa*, *si* majú recipročný (vzájomný) význam, napr. *biť sa*, *objímať sa*, *porozumieť si*, ako aj príklady, keď ide o zvrtné tvary nezvrtných slovies (typ *ide sa*, *stavia sa*). 2. Čisto zvrtné slovesá, ktoré nemajú nezvrtné náprotivky, uvádzajú sa v záhlaví so slovom *sa*, *si*: **smiať sa** smeje, smejú nedok.; **rozmyslieť si** -í -ia dok.

Viacčlenný výraz je heslovým slovom celkom zriedkavo, napr. **en gros**, **de facto**.

2. Ak sa slovo vyskytuje v hláskovom, pravopisnom alebo inom variantnom tvare, záhlavie má podobu variantu: **čľapkať** -á, **čliapať** -a nedok.; **odoka**, pís. i **od oka** prisl.; **vypnúť** -e -ú -pol, **vypäť** -pne -pnú -päť dok.; **pozerat'**, **pozerat' sa** nedok.; **stretat'** -á, **stretávať** -a nedok.

Ak sa variantná podoba netýka všetkých významov slova, naznačí sa to pri príslušnom význame (kurzívou): **kto** zám. opyt. **1.** expr. i *ktože*; – **pretrhávať**, **pretřhat'**, **pretrhovať**... **2.** iba *pretrhávať* poľnohosp. Používateľ slovníka má variantné, resp. dubletné podoby slov pokladať za rovno-

cenné. Príbuzné slovotvorné formy (napr. *odchodiť, odchádzať*) sa pokladajú viac za synonymné výrazy ako za varianty tej istej lexémy, a preto sa spracúvajú ako osobitné heslá.

3. Keď varianty za sebou abecedne nenasledujú, používajú sa na príslušných miestach abecedy odkazové heslá (odkazy). Odkazové heslá sa využívajú aj pri hniezdovaných slovách (p. III/1).

4. V pravopise Krátky slovník slovenského jazyka vychádza z kodifikácie Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1991 a ich novších vydaní a opiera sa o novšie výsledky súčasného jazykovedného výskumu v tejto oblasti publikované v jazykovedných časopisoch, resp. prerokované v odborných kruhoch.

V pravopise prevzatých slov sa uplatňuje tendencia písať ich podľa výslovnosti. V slovníku sa pritom rozlišujú tri stupne:

a) Uvádza sa iba zdomácnená podoba: **džez, menčester, džem**. Tak je to pri prevzatých slovách, pri ktorých pôvodná pravopisná podoba už nie je živá a jej použitie sa kvalifikuje ako chyba proti pravopisnej ustálenosti (*jazz, manchester, jam*).

b) Popri zdomácnenej podobe sa uvádza aj pôvodný pravopis (obyčajným typom): **tím**, pôv. pís. *team*; **bekhend**, pôv. pís. *backhand*. Býva to pri tých slovách, pri ktorých proces pravopisného zdomácnovania už pokročil, no živo sa pociťuje pôvod slova (obyčajne je to pri novších internacionalizmoch). Pri odkazovaní na domácu podobu sa cudzie slovo uvádza obyčajným typom písma: *team* ↗ **tím**.

c) Slová sa uvádzajú ako pravopisné varianty: **rock, rok; chunta, junta**. Takýto postup sa zvolil vtedy, keď sa pri pravopise slov zreteľne prejavuje kolísanie. Poradie slov má zodpovedať stupňu zdomácnenia.

Pri pravopise domácich slov sa v slovníku dôsledne zachytáva variantnosť pri písaní prísloviak typu *načierno, odoka, dochuti* a pôvodných príslovkových výrazov *na čierno, od oka, do chuti*. V súhlase s vývinovým trendom sa pri týchto výrazoch ako základné uvádza písanie dovedna. Tak je to aj pri písaní výrazov typu **dovidenia**, pís. i **do videnia**.

Úprava hláskovej podoby sa premieta aj do zmenenej pravopisnej podoby v niektorých jednotlivostiach, s ktorými sa používateľ stretne pri konkrétnom používaní slovníka, napr. *morbídny, legitímny* (namiesto *morbidný, legitimný*), *šmirgel', šmirgľovať* (namiesto *šmirgel, šmirglovat'*).

5. Výslovnosť sa spravidla neoznačuje, keď sa vyslovovaná podoba zhoduje s písanou podobou. Zaznačuje sa iba pri slovách, v ktorých rozdiel medzi písanou a ústnou podobou slova vybočuje z rámca bežných korešpondencií výslovnosti a pravopisu. Okrem toho sa uvádza v prípadoch, pri ktorých sa v praxi často robia chyby. Poznámka o výslovnosti sa dáva hneď za heslovým slovom v hranatých zátvorkách: **foyer** [foajé]; **mestečko** [-t'-]; **deptať** [d'-]; **dekan** [d-]. Pri uvádzaní výslovnosti sa KSSJ opiera o Pravidlá slovenskej výslovnosti od Ábela Kráľa (Bratislava, 1. vyd. z r. 1984). V ojedinelých prípadoch sa od týchto pravidiel odchyľuje uvádzaním variantnej výslovnosti, to značí, že v zhode s kultivovaným úzom sa pri niektorých slovách písaných pôvodným cudzím pravopisom pripúšťa aj vyslovovanie podľa písanej podoby, napr. **necesér** [nece- i nese-], **pendant** [i pandán]. V slovách *kašlat', chrchlát'* sa v zhode s bežnou výslovnosťou uvádza i podoba s *-l'*: **kašlat', kašľat'** -e nedok.; **chrchlát', chrchl'at'** -e nedok.

6. Poznámky o pôvode slova sa uvádzajú v obmedzenej miere, a to najmä pri výrazoch, ktoré sa svojou grafickou, zvukovou alebo gramatickou podobou výrazne odlišujú od domácich slov: **adagio** (tal.), **windsurfing** (angl.), **chargé d'affaires** (franc.).

7. Vo výkladovom texte hesla sa z dôvodov úspory miesta používajú mnohé slová v skrátenej podobe (pozri zoznam skratiek a značiek) a pri základných a radových číslovkách často ich číselné znaky (čísllice). V dokladovej časti hesla sa skracujú heslové slová a ich tvary.

III. Spracovanie slov v jednej heslovej stati (hniezdovanie)

1. Z dôvodov úspory miesta sa niektoré typy odvodených slov uvádzajú v jednej heslovej stati (tzv. hniezdovaním). Pri hniezdovaných slovách sa spravidla vypúšťa výklad významu, štýlová charakteristika (ak sa zhoduje s heslovým slovom) a exemplifikácia (uvádzanie príkladov). Pri hniezdovaní sa vychádza zo zákonitostí tvorenia slov, pričom sa hniezdované slová na rozdiel od 1. a 2. vydania KSSJ uvádzajú v plnej podobe (v 1. a 2. vydaní sa hniezdované slová zväčša skracovali vo forme slovotvorných prípon). Hniezdované slová vyžadujú odkazy na príslušnom mieste podľa abecedy. Odkaz sa uvádza vtedy, keď ho od hesla, pri ktorom sa hniezduje, oddeľujú najmenej tri heslá.

2. Hniezdujú sa tieto pravidelné slovotvorné typy:

A. pri p o d s t a t n ý c h m e n á c h

a) prechýlené ženské podst. mená s príponami *-ka, -kyňa, -ička, -ica, -aňa*: **spisovateľ** -a mn. -ia m.; **spisovateľka** -y -liek ž.; – **darca** -u mn. -ovia m.; **darkyňa** -e -kýň ž.; – **biológ** -a mn. -ovia m.; **biologička** -y -čiek ž.; – **neverník** -a mn. -ci m.; **nevernica** -e -níc ž.; – **hlucháň** -a m.; **hluchaňa** -e ž.;
b) vzťahové prídavné mená s príponami *-ový, -ný, -ský (-cký), -ický*: **dom** -u m.; **domový** príd.; – **záhrada** -y -rad ž.; **záhradný** príd.; – **čitateľ** -a mn. -ia m.; **čitateľský** príd.; – **bežec** -žca m.; **bežecký** príd.; – **filozofia** -ie ž.; **filozofický** príd.;

Poznámka: Prídavné mená, ktoré nemajú čisto vzťahový význam, sa nehniezdujú, napr. *drevený, slamený*.

c) vzťahové prídavné mená s príponami *-í, -ací*: **hus** -i ž.; **husací, husí** príd.;

d) podstatné mená s významom stúpenec, predstaviteľ nejakého smeru, odborník vo vednom odbore alebo pracovník istého odvetvia: **humanizmus** -mu m.; **humanista** -u m. stúpenec humanizmu; – **geológia** -ie ž.; **geológ** -a mn. -ovia m. odborník v geológii; – **pôdoznanectvo** -a s.; **pôdoznalec** -lca m. odborník v pôdoznanectve; – **nábytkárstvo** -a s.; **nábytkár** -a m.;

e) podstatné mená s príponou *-stvo* s významom odboru činnosti (zamestnania), miesta tejto činnosti alebo s významom hromadnosti: **hodinár** -a m.; **hodinárstvo** -a -tiev s. **1.** hodinársky odbor **2.** predajňa al. opravovňa hodín a hodínok; – **zeman** -a m.; **zemianstvo** -a s. hromad. zeman;

f) podstatné mená s príponou *-osť* znamenajúce počet prípadov, mieru alebo množstvo: **rozvod** -u m.; **rozvodový** príd.; **rozvodovosť** -i ž. priemerný počet rozvodov... ;

g) zdobené podstatné mená všetkých slovotvorných typov, pri ktorých sa hniezdujú ich ďalšie odvodeniny: **zvon** -a m.; **zvonček** -a m. zdob.; **zvončekový** príd.; – **noha** -y nôh ž.; **nôžka** -y -žok ž., **nožička** -y -čiek ž. zdob.; – **drevo** -a drieb s.; **drievo** -a -vok s. zdob.; **drieve** -a -vec s. zdob. expr.;

h) zveličené podstatné mená tvorené príponou *-isko*: **dom** -u m.; **domisko** -a -mísk s., v jedn. i m. zvel.; – **žaba** -y žiab ž.; **žabisko** -a s., N a A jedn. i ž. zvel.;

ch) druhotné predložky, ktorých jadrom je niektorý pád príslušného podstatného mena: **súvis** -u m.; **v súvis** s predl. s I.

B. pri p r í d a v n ý c h m e n á c h (uvádzaných ako heslové slovo alebo hniezdovaných)

a) príslovky a vetné príslovky tvorené príponami *-o, -e, -y* aj podstatné mená, ktoré vznikli slovnodruhovým prechodom z prísloviak: **živý** príd.; **živo** prisl.; – **otupný** príd.; **otupne, otupno** prisl. i vetná prisl.; – **chladný** príd.; **chladno, chladne** prisl.; **chladno I.** vetná prisl. **II. chladno** -a s. chlad, zima; – **bratský** príd.; **bratsky** prisl.;

Poznámka: Príslovky s rozvetvenou významovou štruktúrou sa nehniezdujú (napr. *dobré, zle*).

b) príslovkové výrazy, ktoré sa odkazujú na príslovky zaradené abecedne: **čistý** príd.; **na čisto** ↗ načisto; **do čista** ↗ dočista; – **biely** príd.; **na bielo** ↗ nabielo; **do biela** ↗ dobiela;

c) podstatné mená na *-osť, -stvo (-ctvo)* s významom vlastnosti, stavu, činu: **skromný** príd.; **skromnosť** -i ž.; – **figliar** -a m.; **figliarsky** príd. i prísl.; **figliarstvo** -a -tiev s.

C. pri s l o v e s á c h

a) bezpredponové nedokonavé slovesá tvorené príponami – imperfektivizáciou – sa hniezdujú k svojim dokonavým vidovým párom: **streliť** dok.; nedok. **striel'at'**; – **hodiť** dok.; nedok. **hádzat'**;

b) bezpredponové dokonavé slovesá tvorené sufixom *-nú-* sa hniezdujú k svojim nedokonavým vidovým párom: **padat'** nedok.; dok. **padnúť**;

c) predponové nedokonavé slovesá tvorené príponami – imperfektivizáciou – sa hniezdujú k svojim dokonavým párom: **vyhodiť** dok.; nedok. **vyhadzovať**; – **rozmnožiť** dok.; nedok. **rozmnožovať**;

d) opakovacie slovesá sa hniezdujú k základným nedokonavým: **chodiť** nedok.; opak. **chodievať** -a;

e) zvrtné slovesá k nezvrtným: **viezt'** nedok. // **viezt' sa**; – **vydut'** dok.; nedok. **vydúvať** // **vydut' sa**; nedok. **vydúvať sa**;

f) druhotné predložky utvorené zo slovesného tvaru (a predložky): **odhliadnuť** -e -u -dol dok.; **odhliadnuc od** predl. s G;

Poznámka: Hniezdovanie sa nepoužíva, ak sú členy vidových dvojíc alebo nezvrtných a zvrtných párov významovo veľmi vzdialené, resp. ak sú významovo bohato členené.

D. pri č í s l o v k á c h

a) prídavné mená k základným číslovkám: **stotisíc** neskl. čísl. zákl.; **stotisícový** príd.;

b) príslovkové číslovky k východiskovým druhovým alebo násobným číslovkám: **dvojnásobný** čísl. nás.; **dvojnásobne** čísl. nás. príslov.; – **dvojaký** čísl. druh.; **dvojako** čísl. druh. príslov.

3. Pri hniezdovaní uvedených odvodených slov sa navrstvujú niektoré pravidelné slovotvorné typy a utvárajú tak viacstupňové hniezda. Hniezdované slová sa pritom usporadúvajú podľa slovotvorných vzťahov (nie podľa abecedy).

IV. Slovnodruhovú a gramatickú charakteristiku slova

A. Slovnodruhovú charakteristiku

1. Všetky spracúvané slová majú v slovníku uvedenú slovnodruhovú charakteristiku a pri ohybných slovách sa uvádzajú aj potrebné tvaroslovné údaje. Vo viacerých prípadoch sa uvádza iná slovnodruhovú charakteristiku, ako je to v doterajších slovníkoch. Osobitne sa to týka časti ukazovacích a opytovacích zámen, ktoré sa doteraz v slovníkoch hodnotili ako (zámenné) príslovky (napr. *sem, tu, kde, odkiaľ*); v KSSJ sa v súhlase s výsledkami novšieho slovenského gramatického výskumu hodnotia ako zámená s príslovkovým významom, t. j. ako príslovkové zámená. Pri mnohých slovách sa v súlade s dosiahnutou úrovňou poznania problematiky slovných druhov spresňuje slovnodruhovú charakteristiku aj v tom zmysle, že sa striktné odlišuje príslovka a z nej odvodená predložka (napr. *prostredníctvom, doprostred, zvnútra*) alebo sa (novo) vymedzuje slovnodruhovú príslušnosť slova k viacerým slovným druhom: *minus, plus, kontra*.

2. Jednotlivé slovné druhy sa označujú takto: podstatné mená skratkou rodu: m., ž., s., slovesá skratkami vidu: dok., nedok. (= slovesá dokonavého, nedokonavého vidu), prídavné mená skratkou príd., zámená zám., číslovky čísl., príslovky prísl., predložky predl., spojky spoj., častice čast. a citoslovčia cit. Pri zámenách, číslovkách, predložkách a spojkách sa pridáva bližšie (druhovú) určenie: zám. os., zám. privl., zám. príslov.; čísl. zákl., čísl. zákl. neurč.; predl. s G; spoj. podrad'. atď.

B. Gramatická charakteristika

1. Gramatická charakteristika slova bezprostredne súvisí so slovnodruhovou: pri niektorých ohybných slovných druhoch sa uvádzajú vybrané tvaroslovné, resp. aj syntaktické údaje, zväčša ide o niektoré výrazné tvary, pomocou ktorých možno zaradiť príslušné slovo do skloňovacieho alebo časovacieho vzoru. Pri nesklonných menách nahrádza tieto tvary údaj neskl.

Pri uvádzaní tvaroslovných údajov bola autorom základným východiskom akademická Morfológia slovenského jazyka (1966) ako vedecký opis slovenskej morfológie s normatívnou funkciou. Niektoré jednotlivé odchýlky od tohto diela sú dané najmä tým, že od vyjdenia Morfológie slovenského jazyka ubehol už dlhší čas. Uvádzaný gramatický tvar má alebo podobu prípony, napr. **obal** -u; **vidieť** -í -ia, alebo podobu celého tvaru, a to vtedy, keď pri ohýbaní nastáva striedanie v kmeni alebo keď ide o krátke slová, pričom sa tieto dva spôsoby často kombinujú, napr. **nôž** noža; **brat** berie berú; **hl'uz** -y hl'úz. Pri striedaní v koncovej slabike alebo v dlhších (viacslabičných) slovách sa uvádza skrátená podoba tvaru vo forme zreteľného zakončenia: **hromada** -y -mád; **orchester** -tra; **valach** -a mn. -sí; **promenáda** -y -nád. Rovnocenné gramatické dvojtvary sa uvádzajú s lomkou: **dvere** dvier/dverí; **trestat'** -ce/-tá -cú/tajú -ci/-tají; **určiť'** urč/-i!

Pri slovách s obmedzenou paradigmou alebo distribúciou sa uvádzajú tieto ďalšie údaje: pomn.; iba jedn.; iba mn.; obyč. mn., často mn. (pri podstatných menách); iba 3. os. (jedn.) (pri slovesách); iba v spoj. Údajom pomn. sa označujú pomnožné podstatné mená, ktoré tvarom množného čísla označujú jednotliviny a nemajú jednotné číslo, napr. **nohavice** -víc ž. pomn. Ak sa takéto podstatné meno v istom význame popri pomnožnej podobe používa aj v jednotnom čísle, príslušný význam sa uvedie údajom iba jedn.; v danom prípade: iba jedn. *nohavica*. Tento údaj sa používa aj v ostatných prípadoch, keď sa celé slovo alebo iba v istom svojom význame nepoužíva v množnom čísle: **hanebný** príd.; **hanebne** prísl.; **hanebnosť** 1. iba jedn. k hanebný 2. hanebný čin. Ak slovo (v danom význame) žije iba v množnom čísle, používa sa údaj iba mn. Častejší výskyt v množnom čísle (z hľadiska čírej frekvencie alebo v závislosti od významu) sa vyznačuje údajom obyč. mn.: **cenina** -y -nín obyč. mn. ž.; **korčuľa** -e -čúl' obyč. mn. ž. Ak je význam slova tesne spätý s podobou množného čísla (blíži sa významu hromadnosti), uvádza sa pred výkladom významu aj podoba v mn. čísle: **rezanec** -nca obyč. mn. *rezance* -ov m.

Pri podstatných menách s hromadným významom sa v KSSJ uvádza údaj hromad. v tých prípadoch, keď sa tento význam signalizuje aj príslušným výrazovým prostriedkom, t. j. *zverina, vtáctvo, mládež, listie*. Podstatné mená s hromadným významom, ale bez takéhoto výrazového prostriedku sa údajom hromad. pravidelne neoznačujú, napr. *zver, krádel', statok, príbor, skupina, ovocie*.

Pri podstatných menách mužského rodu sa uvádza údaj živ., t. j. životné podstatné meno, alebo neživ., t. j. neživotné podstatné meno, vtedy, keď tento údaj signalizuje rozdiel v gramatickej kategórii životnosti najmä medzi podstatnými menami spracovanými v jednej heslovej stati: **čistič** -a m. živ. kto niečo čistí; **čistič** -a mn. -e m. neživ. čistiaci stroj, alebo vtedy, keď má isté podstatné meno tvary aj podľa životných vzorov, aj podľa neživotných vzorov. Údajom živ., resp. neživ. sa charakterizujú aj príslušné tvary zámen a čísloviek.

Väzba pri slovesách, podstatných menách, prídavných menách a príslovkách sa ako gramatický údaj osobitne neuvádza, na signalizáciu väzby slúžia dokladové spojenia (exemplifikácia). Výnimku z tejto zásady tvoria tie prípady, keď sa v záhlaví hesla popri sebe uvádzajú nezvratný aj zvrtný variant slovesa (ide teda o osobitné lexémy so samostatnou väzbou): **vysmiať'** (koho, čo), **vysmiať sa** (komu, čomu, z čoho). Keď sa nezvratný a zvrtný variant slovesa s rozdielnou väzbou vyskytujú iba v istom význame, tieto varianty sa uvedú s príslušnou väzbou v zodpoveda-

júcom význame viacvýznamového slovesa, napr. **rozumieť**... 3. *rozumieť* (čomu), *rozumieť sa* (čomu, do čoho).

2. Pri ohybných slovách sa uvádzajú tieto tvary:

2.1. Pri **p o d s t a t n ý c h m e n á c h** sa spravidla bez osobitného označenia uvádza tvar genitívu singuláru na spoľahlivú identifikáciu skloňovacieho vzoru, do ktorého slovo patrí: **huslista** -u m.; **rol'a** -e ž.; **srdce** -a srdc s. Pri podstatných menách ženského a stredného rodu typu *televízia*, *idea*, *aloe*, *gymnázium*, *rádio*, ktoré sú cudzieho pôvodu, prípona genitívu singuláru sa uvádza spolu s predchádzajúcou samohláskou: **televízia** -ie ž.; **idea** -ey ž.; **gymnázium** -ia s.; **rádio** -ia s. Takýto spôsob uvádzania tvaru genitívu singuláru, ako aj nominatívu plurálu sa používa aj pri domácich menách mlád'at, ktoré sú stredného rodu: **mlád'a** -at'a mn. -atá -at s.; **vtáča** -at'a mn. -atá/-ence -čat/-čeniec s. Tento tvar sa neuvádza pri podstatných menách utvorených slovnodruhovým prechodom z prídavných mien alebo z trpných alebo činných prídavných, ktoré majú skloňovanie totožné s východiskovými slovami, resp. tvarmi: **chorý** m. chorý človek.

2.1.1. Okrem genitívu (G) singuláru sa uvádzajú tieto ďalšie tvary:

2.1.2. Pri podstatných menách **m u ž s k é h o r o d u**:

pri type *deliteľ*, *ukazovateľ* tvary datívu (D), akuzatívu (A) a lokálu (L) singuláru a nominatívu (N) plurálu: **deliteľ** -a D -u/-ovi L -i mn. -e/-ia m.;

pri type *delenec* tvar akuzatívu singuláru: **delenec** G a A -nca m.;

pri slovách *človek*, *čert*, *pán*, *duch*, *boh*, *otec* datív a prípadne vokatív (V) singuláru s príslušnou štýlovou charakteristikou: **duch** -a D a L -ovi/-u V arch. -u m.;

pri neživotných menách typu *košiar*, *kalendár*, *pedál*, *bicykel*, *liter*, *kufor* tvary lokálu singuláru a nominatívu plurálu: **košiar** -a L -i mn. -e m.; **kufor** -fra L -i mn. -e m.;

pri neživotných menách typu *tunel*, *kráter*, ktoré v nominatíve plurálu majú pravidelnú príponu -y, uvádza sa táto prípona spolu s tvarom lokálu singuláru: **tunel** -a L -i mn. -y m.; tento tvar sa uvádza aj pri niektorých jednotlivých slovách, ktoré majú dva tvary (viazané zvyčajne na isté ustálené spojenia), napr. *kôň*, *koník*, *koníček*: **kôň** koňa L o koňovi, na koni mn. N a A kone G koní m.;

pri zvieracích menách tvary nominatívu a akuzatívu plurálu: **jeleň** -a mn. N a A -e m.; **brav** -a mn. N a A -y m.; **pejko** -a mn. -y/-ovia A -y/-ov m.; **pes** psa mn. psy/psi A psy/psov m.;

pri menách, ktoré v nominatíve plurálu majú inú príponu ako -i, pri ktorých sa pred príponou -i mení kmeňová spoluhláska alebo by pri nich mohli u používateľov vzniknúť pochybnosti o správnom tvare, tvar nominatívu plurálu: **prednášateľ** -a mn. -ia m.; **darca** -u mn. -ovia m.; **žiak** -a mn. -ci m.; **deň** dňa L -i mn. dni dní m.; tento tvar sa uvádza aj v tých prípadoch, keď je v norme dvojtvar: **slavianofil** -a mn. -i/-ovia m.; **zlatokop** -a mn. -i/-ovia m.;

pri jednotlivých menách genitív plurálu (bez osobitného označenia), ak ide o inú príponu ako -ov alebo o dvojtvar: **čas** -u čias/časov m.; **host** -a mn. -ia -í/-ov m.; pri jednotlivých menách inštrumentál (I) plurálu: **zub** -a mn. I -ami/-mi m.;

2.1.3. pri podstatných menách **ž e n s k é h o r o d u**:

pri type *idea*, *aloe* tvary datívu a lokálu singuláru a nominatívu plurálu: **idea** -ey D a L -ei mn. -ey ž.;

tvar genitívu plurálu (bez osobitného označenia), ak má bezpríponovú podobu, a to: a) s predĺžením kmeňovej samohlásky alebo slabičnej spoluhlásky *r*, *l*: **vrana** -y vrán ž.; **cesta** -y ciest ž.; **vlna** -y vln ž.; **gazdiná** -ej mn. -é -dín ž.; b) so zachovaním kmeňovej samohlásky alebo slabičnej spoluhlásky *r*, *l*: **záhrada** -y -rad ž.; **hrôza** -y hrôz ž.; **sova** -y sov ž.; **zámlka** -y -mlk ž.; **autostráda** -y -rád ž.; c) s vkladnou samohláskou alebo dvojháskou: **hlbka** -y -bok ž.; **dvojka** -y -jok ž.; **čizma** -y -žiem ž.; tvar genitívu plurálu sa uvádza aj vtedy, keď sa používa dvojtvar: **slivka** -y -vák/-viek ž.; **čerešňa** -e -šieň/-šní ž.; **výhra** -y -her/-hier ž.;

pri type *gazdiná* a pri niekoľkých jednotlivých menách tvar nominatívu plurálu: **gazdiná** -ej mn. -é -dín ž.; **zora** -y obyč. mn. *zore* zôr ž.; **žiara** -y mn. -e žiar ž.; **hrst'** -i mn. -e ž.; pri slove *dvere* inštrumentál plurálu: **dvere** dvier/dverí I -ami/-mi ž. pomn.;

pri menách *pani, mať, mati, mater, konopa* takmer celá paradigma;

2.1.4. pri podstatných menách s t r e d n é h o r o d u:

pri type *gymnázium, rádio* datív a lokál singuláru: **gymnázium** -ia D a L -iu s.; **rádio** -ia D a L -iu s.;

pri type *trnie* a pri niektorých jednotlivých menách lokál singuláru: **trnie** -ia L -í s. hromad.; **nebo** -a L -i s.;

tvar genitívu plurálu (bez osobitného označenia), ak má bezpríponovú podobu, a to: a) s predĺžením kmeňovej samohlásky alebo slabičnej spoluhlásky *r, l*: **lano** -a lán s.; **plece** -a pliec s.; **srdce** -a srdc s.; b) so zachovaním kmeňovej samohlásky alebo slabičnej spoluhlásky *r, l*: **zámeno** -a -men s.; **dueto** -a duet s.; c) s vkladnou samohláskou alebo dvojháskou: **vajce** -a -jec s.; **zastupiteľstvo** -a -tiev s.; **rebierko** -a -rok s.; tvar genitívu plurálu sa uvádza aj vtedy, keď sa používa dvojtvar: **číslo** -a -sel/-siel s.; **plátno** -a -ten/-tien s.; **krídlo** -a -del/-diel s.;

pri vzore *dievča* a pri niektorých jednotlivých menách tvar nominatívu a genitívu plurálu: **dievča** -ať a mn. -atá/-ence -čat/-čeniec s.; **zvierá** -ať a mn. -atá -rat s.;

pri slovách *oko, ucho* všetky tvary plurálu.

Podľa potreby, najmä z normatívnych dôvodov, sa pri jednotlivých podstatných menách uvádzajú aj iné tvary.

2.2. Pri p r í d a v n ý c h m e n á c h sa bez osobitného označenia uvádza tvar druhého stupňa, a to a) celým slovom supletívny tvar: **dobry** lepší príd.; b) celým slovom, ak sa v ňom mení kmeňová samohláska: **biely** belší príd.; **rad, rada, rado** radšej príd.; c) prípony variantných tvarov: **prudký** -dší/-kejší príd.; **vlhký** -hší/-kejší príd.

Pri nesklonných prídavných menách sa uvádza údaj neskl.: **bordó** neskl. príd.

2.3. Pri z á m e n á c h sa údaje uvádzajú takto:

Pri osobných zámenách, pri zvratnom zámene *seba/sa*, pri väčšine privlastňovacích zámen (vrátane zvratného zámena *svoj*), ako aj pri časti opytovacích a ukazovacích zámen sa uvádza relevantná časť paradigmy. Pri nesklonných zámenách sa uvádza údaj neskl.: **jeho** neskl. zám. privl. Opytovacie a ukazovacie zámená, ktoré majú podobu prídavného mena (s výnimkou zámena *čí, čia, čie*), sú uvedené iba v základnej podobe mužského rodu: **ktorý** zám. opyt.; **taký** zám. ukaz.

Opytovacie a ukazovacie zámená, ktorými sa spytujeme alebo ukazujeme na číselný obsah, označujú sa ako číslovkové zámená: **koľký** zám. opyt. číslov.; **koľkokrát** neskl. zám. ukaz. číslov.

Opytovacie, ukazovacie a vymedzovacie zámená, ktorými sa spytujeme alebo ukazujeme na rozličné okolnosti, resp. takéto okolnosti vymedzujeme, charakterizujú sa ako príslovkové zámená: **ako** zám. opyt. príslov.; **kedy** zám. opyt. príslov.; **ta** zám. ukaz. príslov.; **inak** zám. vymedz. príslov.; **nikde** zám. vymedz. príslov.

Pri neurčitých zámenách (ako odvodených od opytovacích), ktoré majú skloňovateľnú podobu podľa zámen, uvádza sa tvar genitívu singuláru: **hocikto, hockto** -koho zám. neurč.; **voľačo** -čoho zám. neurč.; **ktosi** kohosi zám. neurč.; **akýkoľvek** akéhokoľvek zám. neurč.

2.4. Pri č í s l o v k á c h sa údaje uvádzajú takto:

Pri základných číslovkách *jeden až štyri* sa uvádzajú všetky podoby podľa rodu a životnosti; pri nich sa uvádza genitív a pri číslovke *dva* a *tri* aj inštrumentál: **jeden** -dného, **jedna** -ej, **jedno** -ého mn. m. živ. jedni, m. neživ., ž. a s. jedny čísl. zákl.; **dva**, m. živ. **dvaja**, ž. a s. **dve** dvoch I dvoma/dvomi čísl. zákl.

Číslovky *päť* – *deväťdesiatdeväť* sa uvádzajú s tvarom genitívu: **dvanásť**, m. živ. i **dvanásti** -ich čisl. zákl.

Číslovky *sto* a *tisíc* sa uvádzajú s paradigmou. Číslovky typu *dvesto*, *dvetisíc* sa označujú ako nesklonné: **dvetisíc** neskl. čisl. zákl.

Číslovky *milión*, *bilión*... , *miliarda*, *nula* sa pre svoju substantívnu povahu uvádzajú s takými gramatickými údajmi ako podstatné mená a s označením čisl. zákl.: **milión** -a m. čisl. zákl.; **miliarda** -y -iárd ž. čisl. zákl.; **nula** -y núl ž. čisl. zákl.

Pri neurčitých základných číslovkách sa uvádza údaj o ich nesklonnosti a pri niektorých z nich druhý stupeň: **veľa** viac(ej) neskl. čisl. zákl. neurč.

Zlomkové číslovky sa uvádzajú so skratkou čisl. zlom.: **pol** neskl. čisl. zákl. zlom.

Skupinové číslovky sa uvádzajú s charakteristikou čisl. skup.: **dvoje** neskl. čisl. skup.; **štvoro** neskl. čisl. skup.

Násobné číslovky sa označujú ako čisl. nás. Číslovky typu *dvakrát* sa uvádzajú spolu s dvoj-slovnou číslovkou typu *dva razy*: **desaťkrát**, **desať ráz** neskl. čisl. nás.; **veľakrát**, **veľa ráz** neskl. čisl. nás. neurč.

Radové číslovky sa charakterizujú ako čisl. rad.: **tretí** čisl. rad.; **posledný** čisl. rad. neurč.; **prvýkrát**, **prvý raz** neskl. čisl. rad. nás. príslov.

Druhové číslovky sa uvádzajú s označením čisl. druh.: **dvojaký** čisl. druh.; **dvojako** čisl. druh. príslov.; **mnohoraký** čisl. druh. neurč.

2.5. Pri s l o v e s á c h sa uvádzajú tieto údaje:

Za neurčitkom sa uvádza tvar 3. osoby singuláru a 3. osoby plurálu prítomného času. Tieto údaje pri jednotlivých slovesných vzoroch majú rozdielny rozsah a podobu v závislosti od stupňa pravidelnosti príslušného časovania. Podľa toho sa prítomníkové tvary alebo celkom vynechávajú, alebo majú podobu prípony 3. osoby singuláru, resp. aj 3. osoby plurálu, alebo majú podobu celých slov. Pri zvratných slovesách sa pri tvaroch slovo *sa* neopakuje.

2.5.1. Prítomníkové tvary sa v y n e c h á v a j ú pri pravidelných a produktívnych vzoroch *pracovať*, *robiť*, *chytat'*; za neurčitkom nasleduje hneď skratka vidu: **pracovať** nedok.; **prosiť** nedok.; **pozametat'** dok. Výnimku z tohto postupu tvoria: a) pri vzore *pracovať* slovesá typu *konštituovať*: **konštituovať** -uuje, -uujú dok. i nedok.; b) pri vzore *robiť* slovesá, pri ktorých sa príponová samohláska kráti podľa rytmického zákona: **piliť** -i -ia nedok., a slovesá s koreňom vychodiacim na spoluhlásku *j*, ktoré majú odlišnú podobu 3. osoby plurálu: **dojit'** -í -a nedok.; **hájit'** -i -a nedok.; c) pri vzore *chytat'* slovesá, pri ktorých sa príponová samohláska kráti podľa rytmického zákona a ktoré v koreni majú mäkkú alebo pôvodne mäkkú spoluhlásku: **hlásat'** -a nedok.; **chodievat'** -a opak.; **klaňat' sa** -ia -ajú nedok.; **merat'** -ia -ajú nedok.; výnimku pri tomto vzore ďalej predstavujú slovesá z detskej reči, ktoré v koreni majú mäkkú spoluhlásku, ale po nej nenasleduje prípona s dvojháskou: **bacat'** -á -ajú nedok.; **hajat'** -á -ajú nedok. Z normatívnych príčin sa prípona 3. osoby singuláru dáva aj pri ďalších slovesách, napr. *hrat'*, *hrat' sa* (a pri ich predponových odvodeninách), pri slovese *kajat' sa*, ktoré tu má dvojtvar: **hrat'** -á nedok.; **kajat' sa** -á/-a -ajú nedok.

2.5.2. Prítomníkové tvary sa uvádzajú v podobe prípon pri slovesách týchto vzorov: **rozumieť** -ie -ejú nedok.; **vidieť** -í -ia nedok.; **triet'** -ie -ú nedok.; **žut'** -je -jú nedok.; **chudnúť** -e -ú nedok.; **kričať** -í -ia nedok.

Pri slovesách vzoru *česať*, pri ktorom často nastáva striedanie koreňovej spoluhlásky a je pri ňom veľa dvojtvarov, postupuje sa takto: a) v prípadoch, keď sa koreňová spoluhláska nemení, uvádzajú sa jednoduché prípony: **klamat'** -e -ú nedok.; **lámat'** -e -u nedok.; b) keď sa koreňová spoluhláska strieda, uvádza sa spolu s príponou: **písať** -še -šu nedok.; **kízať** -že -žu nedok.; c) keď sa v prítomníku používajú varianty, uvádzajú sa pri slovesách zo zvukomalebných základov ako

prvé varianty podľa vzoru *česat'* (spolu so striedajúcou sa spoluhláskou), pri ostatných slovesách varianty podľa vzoru *chytat'* (takisto s predchádzajúcou spoluhláskou): **trepotat'** -ce/-tá -cú/-tajú... nedok.; **rátat'** -ta/-ce -tajú/-cu... nedok.

2.5.3. Prítomníkové tvary sa uvádzajú c e l ý m s l o v o m pri ostatných vzoroch: **nieť** nesie nesú nedok.; **brat'** berie berú nedok.; **žat'** žne žnú nedok. Pri predponových slovesách patriacich do vzoru *žat'*, ktorých základ v súčasnom jazyku nevystupuje samostatne, sa v 3. osobe singuláru i plurálu uvádzajú podoby bez predpony: **najat'** -jme -jmú dok.; **objat'** -jíme -jímu dok.; **rozžat'** -žne -žnú dok.

Celým slovom sa prítomníkové tvary uvádzajú aj pri nepravidelných slovesách a ďalších jednotlivých slovesách: **íst'** ide idú... nedok.; **stát'** stojí stoja nedok.; pri slovese *byť* sa uvádza celá paradigma prítomníka a daktoré ďalšie tvary.

2.5.4. N e o s o b n é s l o v e s á sa uvádzajú so svojim jediným prítomníkovým tvarom (3. osoba singuláru) a za skratkou vidu sa charakterizujú označením neos.: **mrholit'** -í nedok. neos.; **zmrákať sa** -a nedok. neos. Ak sa neosobné sloveso používa v osobitnom význame aj ako osobné, prítomníkové tvary sa uvádzajú oddelene pri každom z významov: **hrmiet'** nedok. **1.** neos. *hrmí...* **2.** -í -ia...

Často používané neosobné varianty osobných slovies sa uvádzajú za údajom neos. v 3. osobe singuláru v rámci dokladových spojení; ide tu o formu exemplifikácie daného slovesa: **hučať** -í -ia nedok. ... *voda h-í*; neos. v *hlave, v ušiach mu h-í*.

2.5.5. Za tvarmi prítomného času sa uvádzajú tvary rozkazovacieho spôsobu (s výkričníkom), prechodníka, základného tvaru minulého času, trpného prídavia a prítomného činného prídavia (všetky bez osobitného označenia) podľa týchto zásad:

a) tvar r o z k a z o v a c i e h o s p ô s o b u: ak sa končí na -l', -y, ak sa používa dvojtvar a pri nepravidelných slovesách: **chváliť** -i -l'! nedok.; **kryť** -je -jú kry! nedok.; **určiť** urč/-i! dok.; **trestať**... -ci/-taj! nedok.; **jest'** je jedia jedz!... nedok.;

b) tvar p r e c h o d n í k a: ak je nepravidelný alebo sa používa dvojtvar: **chciet'** chce chcu chci! chcjúc... nedok.; **brechať** -še -šú breš/-chaj! -šúc/-chajúc nedok.;

c) základný tvar m i n u l é h o č a s u pri slovesách vzoru *chudnúť* a pri nepravidelných slovesách: **padnúť** -e -ú -dol dok.; **jest'** je jedia jedz! jedol... nedok.;

d) tvar t r p n é h o p r í č a s t i a: ak sa používa dvojtvar (na prvom mieste je živší variant) a pri nepravidelných slovesách: **vyprat'** -perie -perú -tý/-ný dok.; **jest'**... jedený nedok.;

e) tvar p r í t o m n é h o č i n n é h o p r í č a s t i a, ak sa prípona kráti podľa rytmického zákona: **vládnúť**... -uci nedok.

2.5.6. Sloveso, ktoré má d v a v i d y, charakterizuje sa obidvoma skratkami: **diferencovať** nedok. i dok.; **absorbovať** dok. i nedok. Ak sa sloveso používa ako obojvidové iba v istom význame, uvádza sa údaj o druhom vide za číslicou označujúcou príslušný význam: **zodpovedať**² dok. ... **2.** i nedok. ... **3.** i nedok.... Rovnakým spôsobom sa zmena vo vide pri príslušnom význame uvádza aj pri obojvidových slovesách: **počuť** nedok. i dok. ... **2.** iba nedok.... **3.** iba dok....

2.5.7. D i s t r i b u t í v n e s l o v e s á utvorené z predponového slovesa predponou *po-* a vyjadrujúce rozdelenosť deja označujú sa v KSSJ skratkou distrib. a spracúvajú sa tak, že sa vo výklade iba poukazuje na ich základové sloveso: **porozhadzovať** dok. distrib. k rozhadzovať.

2.6. Pri p r í s l o v k á c h sa uvádzajú tieto údaje:

Bez osobitného označenia sa uvádza tvar 2. stupňa, a to v takom rozsahu ako pri prídavných menách: **dobre** lepšie prísl.

Príslovky v postavení predikátu jednočlennej alebo dvojčlennej vety sa označujú ako vetné (v skratke vetná prísl.); **treba** vetná prísl. ... *t. ľudom pomáhať*; *bolo t. odvaha*; – **Púto** vetná prísl. ... *je mi ľ. za mladostou*.

V. Význam lexikálnych jednotiek, typy výkladu a významové vzťahy slov (synonymia, antonymia, polysémia, homonymia)

1. Charakteristika lexikálneho významu

Lexikálny význam je vyjadrenie vzťahu lexikálnej jednotky (slova, lexikalizovaného spojenia slov, frazeologickej jednotky) ku skutočnosti, ktorá sa v ňom odráža. Tým, že rozumieme významu lexikálnej jednotky, môžeme sa dorozumievať, používať ju vo vlastnom jazykovom prejave, vyjadrovať svoje vlastné postoje ku skutočnosti, k ostatným hovoriacim. Význam lexikálnej jednotky, tak ako ho poznáme z používania slov, spojení slov, viet, sa opisuje, vykladá vo výkladovom jednojazyčnom slovníku. Význam lexikálnej jednotky predstavuje hierarchicky usporiadaný systém významových prvkov pojmovej (poznatkovej, kognitívnej) povahy a na tento systém sa navrstvujú nadstavbové (konotatívne) prvky, ktoré charakterizujú lexikálnu jednotku ako príznakovú (t. j. s príznakom expresívnosti, knižnosti, odbornosti ap.). Úlohou výkladového lexikografického diela je z týchto prvkov zostaviť výklad významu, najčastejšie v podobe opisu, zjednodušenej definície. Dôležité je pritom uvedomiť si, že výklad príslušnej lexikálnej jednotky sa podáva výrazovými prostriedkami toho istého jazyka. Pri jednozväzkovom type výkladového slovníka sa táto zásada premieta ešte v takej podobe, že vo výkladoch lexikálnych jednotiek sú použité podľa možnosti také slová, ktoré sú v slovníku vyložené.

2. Typy výkladu

Z povahy spracúvaného materiálu, ale najmä z charakteru lexikografického spracovania lexikálnych jednotiek vychodí, že rozmanité typy lexikálnych jednotiek sa nevykladajú rovnako. V KSSJ sa používajú tieto štyri typy výkladu: výklad významu 1. pomocou opisu, 2. pomocou synonyma (synonym) alebo antonyma, 3. pomocou poukazu alebo priradenia a 4. pomocou spresnenia alebo vysvetlenia.

2.1. Výklad pomocou opisu značí predstavenie významu uvedením rozhodujúcich významových prvkov nevyhnutných na identifikáciu príslušného predmetu, javu, procesu a na jeho odlíšenie od iných (príbuzných) predmetov, javov, procesov. Takýto opis sa zvyčajne formuluje v podobe definície, v ktorej prvej časti sa vykladaný predmet, jav, proces zaradí najprv do všeobecnejšej kategórie a potom sa uvádzajú diferenčné prvky. Takýto ráz majú predovšetkým výklady odborných termínov. Ale aj pri nich sa zo súboru sémantických znakov vyberajú iba podstatné, takže ani tu výklad nemá ráz striktnej odbornej definície alebo encyklopedickej poučky. Aj tu sa uplatňuje hľadisko bežného používateľa slovenčiny; výklady sú stručné a jednoduché, v koncíznej forme majú podať relevantné množstvo informácií. Slová obsahujúce údaje o pravdepodobných, ale nie nevyhnutných významových prvkoch sa pri opise významu kladú do zátvoriek. Opis významu sa podľa potreby a možnosti dopĺňa synonymami, resp. antonymami, čím sa ukazuje na významové vzťahy a systém v slovnej zásobe. Opis významu je doplnený podľa potreby kvalifikátormi označujúcimi expresívnosť, hovorovosť, odbornosť, knižnosť a ďalšie štýlové a iné (konotatívne) vlastnosti lexikálnej jednotky. Opis významu v konkrétnych prípadoch môžu dopĺňať aj rozličné spresnenia a vysvetlenia alebo príklady. Opis významu konkretizujú uvádzané doklady.

Opis významu slúži ako základný typ výkladu pri výklade všetkých slovných druhov – plnovýznamových aj neplnovýznamových – a podľa povahy vykladaného slova má rozličné podoby.

Pri ňom sa využívajú slovtvorné vzťahy v slovnej zásobe napr. tak, že pri odvodených slovách sa uvedie v istej podobe základ a vykladá sa iba význam predpony alebo prípony: **precestovať** 1. cestovaním navštíviť; **čistidlo** čistiaci prostriedok. Kládie sa dôraz na to, aby sa základné slovo zo synonymického radu vyložilo opisom; toto základné synonymum sa potom pri výklade synonymím uvádza spravidla ako prvé.

V KSSJ sa podáva aj opis zreteľných významových odtienkov. Opis významového odtienka sa zvyčajne pridružuje (po bodkočiarkke) k opisu základného významu, čím vzniká širší, združený opis významu: **škola** 1. výchovno-vzdelávacia inštitúcia; jej budova.

Opisy významu slov a výrazov z rovnakého vecného okruhu (napr. názvy rastlín a ich plodov, názvy hudobných nástrojov, názvy vedných odborov, pomenovania farieb atď.), resp. slov a výrazov s rovnakými slovnodruhovými, príp. aj gramatickými vlastnosťami (napr. jednotlivé druhy zámen, čísloviek, častíc, citosloviec) sú skoorinované a spracované jednotne. Osobitná pozornosť sa venuje opisu významu zámen, ktoré svojím všeobecným ukazovacím, odkazovacím, označovacím významom oproti ostatným slovným druhom predstavujú špecifický slovný druh nemajúci pomenovaciú, lež označovaciú funkciu. Aj preto je potrebné ich špecifický význam opísať a nie nahrádzať ho synonymnými spojeniami alebo jednotlivými plnovýznamovými slovami. Napr. opytovacie zámená sa vykladajú opisom „vyjadruje otázku zacielenú na.../zameranú na.../vzťahujúcu sa na...“: **kde** zám. opyt. 1. vyj. otázku zameranú na miesto, smer, pôvod.

2.2.1. Výklad významu pomocou s y n o n y m a (synonym) sa používa predovšetkým pri členoch synonymických dvojíc alebo synonymických radov s rovnakým významom a s (približne) rovnakou štýlovou hodnotou. Synonymom sa vykladá taký člen dvojice, radu, ktorý nie je alebo sa z rozličných príčin nepokladá za základný (ten sa vykladá pomocou opisu a pri použití viacerých synonymím sa kladie na prvé miesto: **otava** mláďa; **oblok** okno; **koberec** pokrovec; **zbúrať** zrucať, zrútiť, zvaliť). Ak je základný člen synonymickej dvojice alebo synonymického radu viacvýznamový, príslušný význam sa identifikuje číslicou, pod ktorou je na príslušnom mieste spracovaný (tento údaj sa uvádza v zátvorkách): **veseliť sa** zabávať sa (význ. 1); **plesnina** 2. pleseň (význ. 1); **počať** kniž. 1. začať (význ. 1). Tento číslicový údaj sa v prípade potreby môže uviesť pri niektorom zo synonymím nasledujúcich za základným synonymom.

Význam sa pomocou synonyma vykladá aj pri štylisticky príznakových členoch synonymických dvojíc alebo radov, a to za predpokladu, že jestvuje významovo rovnoznačné a štýlovo neutrálne synonymum: **preš** hovor. lis; **stará** hovor. expr. manželka; **regiment** zastar. pluk. V odôvodnených prípadoch (napr. keď heslovým slovom je expresívum) sa vo výklade používajú aj príznakové synonymá: **lapaj** 1. expr. samopašný, nezbedný al. huncútsky (mladý) človek, huncút, figliar, šibal, loptoš; **čvarga** pejor. háved', zberba.

Výklad významu pomocou synonyma sa používa aj pri viacvýznamových slovách s (čiasočne) totožnou významovou štruktúrou. Výklad významu opisom sa uplatní pri jednom z nich a to sa pri druhom použije ako výklad (za ním sa uvedú príklady v takom slede, aký má člen s opísanými významami; medzi príkladmi na významy sa kladie bodkočiarka): **priniesť** doniesť (význ. 1 – 4); **rátat'** počítat' (význ. 1 – 7).

Napokon sa výklad pomocou synonyma uplatňuje pri dokladových spojeniach; v týchto prípadoch je synonymum použité ako výklad významovo jednoznačnejším a bežnejším vyjadrovacím prostriedkom ako heslové slovo najmä zásluhou istého významového odtienka ap.: *krátke spojenie* skrat; *naša doba* súčasnosť.

2.2.2. Výklad významu pomocou a n t o n y m a sa samostane nepoužíva. Antonymá (tak ako synonymá) sa používajú na doplnenie opisu významu: **ostrý** 1. majúci tenkú, nabrusenú hranu, ktorou sa dá krájať, rezať ap., op. tupý. Okrem toho sa antonymá používajú pri dokladových

spojeniach: **cudzí** príd. 1.... *c-ie slovo*, op. domáce; **klesat'** nedok. 1. ... *hladina k-á*, op. stúpa; **hnutel'ný** príd.: práv. *h. majetok* kt. možno premiestňovať, op. nehnuteľný.

2.3. Výklad významu pomocou *p o u k a z u* alebo *p r i r a d e n i a* je osobitný spôsob usúvzťažnenia významu vykladaného slova s jeho slovotvorným východiskom. Tento typ výkladu využíva špecifickú úspornú lexikografickú techniku. V KSSJ sa na takýto sémantický poukaz alebo priradenie používa predložka *k, ku*, za ktorou sa uvádza významovo aj slovotvorne motivujúce slovo, na základe ktorého si používateľ môže význam vykladaného slova doplniť: **slovenský** príd. k Slováku, Slovensko; **veľkonočný** príd. k Veľká noc; **sprostý**... ; **sprostosť** -i ž. 1. k sprostý (význ. 1) 2. expr. sprostý čin... 3. expr. pletka (význ. 1), maličkosť, hlúposť; – **skomponovať** dok. ku komponovať.

Za poukazový alebo prirad'ovací typ výkladu v KSSJ treba pokladať aj výklad distributívnych sloviac: **povynášať** dok. distrib. k vynášať.

2.4. Výklad významu pomocou *s p r e s n e n i a* alebo *v y s v e t l e n i a* sa používa najmä na doplnenie opisu významu alebo ako krátky spôsob výkladu dokladového spojenia. Spresnenie sa uvádza v zátvorke. Spresnením sa vymedzuje okruh používania lexikálnej jednotky v danom význame z vecného, miestneho, časového ap. hľadiska a niekedy aj so zreteľom na gramatické a sémantické vlastnosti lexikálnej jednotky (najmä polysémickej). Spresnenie môže mať rozličnú formuláciu: **píznuť** 1. (o zvieratách) strácať srst' 2. (o srsti, vlasoch) padať, vypadávať; **prebehli** kto prešiel na opačnú stranu (v boji, v hnutí). Spresnenie vo forme spojenia predložky *o* + podstatné meno v lokáli sa používa na vymedzenie triedy výrazov, s ktorými sa lexikálna jednotka v danom význame sémanticky spája; ide napr. o pomenovania nositeľa deja alebo predmetu pri slovesách, nositeľa vlastnosti pri prídavných menách a i.: **tenký** 1. ... 2. expr. (o ľudoch)... 3. (o zvuku)...

Voľbu vysvetlenia podmieňuje predovšetkým úsilie po stručnosti, charakterizuje sa ním najmä druh alebo sféra používania, do ktorých vykladané spojenie patrí. Vysvetlenie ako dopĺňajúci údaj sa kladie za dokladové spojenie: **ráno**... *dobré r!* pozdrav; **vpravo**... *v. v bok!* povel.

3. Umiestnenie výkladu

Výklad významu v KSSJ býva umiestnený takto: a) pred dokladovými spojeniami; to je základný, najčastejší spôsob umiestnenia výkladu a vzťahuje sa najmä na výklad významu pomocou opisu: **sklo** 1. tvrdá, obyč. priehľadná látka vytavená z nerastov; **vidieť** mať schopnosť vnímať zrakom; b) medzi príkladom s obmedzenou syntaktickou spájateľnosťou alebo gramatickou využiteľnosťou a dokladovými spojeniami: **dokonavý** príd.: gram. *d-é sloveso* kt. vyj. dej ako ohraničený, uzavretý, op. nedokonavé; *d. vid*; c) za dokladovými spojeniami: **sekaný**... *s. rezeň* z posekaného mäsa; okrem príslušných synonym, antonym a vysvetlení sa výklad pomocou opisu alebo pomocou synonyma či antonyma takto umiestňuje aj pri frazeologizmoch: **noha**... ● *vziať, brať n-y na plec*ia d(á)vať sa na útek.

4. Slová bez výkladu

Výklad významu sa neuvádza pri prihniezdovaných slovách spracovaných v spoločnej heslovej stati so základovým slovom, ktorých význam vyplýva zo základového slova a zo slovotvorného typu. Ak podmienka odvoditeľnosti významu prihniezdovaného slova z významu a slovotvorného typu zviazaného so základovým slovom nie je splnená, použije sa niektorý z typov výkladu aj pri prihniezdovaných slovách.

Pri lexikalizovaných spojeniach typu prídavné meno + podstatné meno sa v rámci substantívneho hesla používa odkaz (šípkou) na adjektívne heslo, kde je výklad: **dážď** ... ↗ *zlatý d.* Tento spôsob (odkaz šípkou) sa používa aj pri zložkách frazeologických spojení ako upozornenie na to heslo, v rámci ktorého je táto frazeologická jednotka vyložená: **vziat'** ... ● v. ↗ *rozum do hrsti.*

5. Synonymia a antonymia

Jedným z hlavných cieľov využívania synonym, t. j. slov s rovnakým alebo podobným významom, a antonym, t. j. slov s protikladným významom (skratka op. = opozitum), je poukaz na sémantické vzťahy slov, slovných spojení a na systémové usporiadanie prvkov slovnej zásoby. Spôsoby využívania synonym a antonym v KSSJ p. V/2.2.1. a 2.2.2.

6. Polysémia a členenie významov lexikálnej jednotky

Lexikálne jednotky môžu mať jeden význam alebo viac významov. Ako sa pri používaní výkladového slovníka možno presvedčiť, polysémia (mnohovýznamovosť) lexikálnych jednotiek je veľmi rozšírený jav. Výkladový slovník významy uvádza v istom poradí. Poradie významov naznačujú arabské číslice, ktoré sú vytlačené polotučne. Pri výklade dokladových spojení vnútri istého významu alebo pri výklade frazeologických jednotiek s dvoma významami sa používa členenie pomocou písmen abecedy: **robiť** ... ● expr. *čo sa mu r-í?* a) čo mu je? b) ako si to predstavuje? – **komédia** ... □ *robiť, vystrájať k-ie* a) afektovať b) byť samopašný, žartovať.

Členenie významu lexikálnych jednotiek vo výkladovom slovníku nie je ľubovoľné, lež má istú štruktúru, ktorá odráža významovú stavbu lexikálnej jednotky. Na prvom mieste sa uvádza základný význam, na ďalších miestach odvodené, ale ustálené, lexikalizované významy. Významy polysémickej lexikálnej jednotky sú navzájom zviazané a ich poradie vo vzťahu k základnému, východiskovému významu je dané mierou zviazanosti s týmto významom. Významy polysémickej jednotky teda v istých závažných významových prvkoch súvisia a v iných významových prvkoch sa odlišujú. Rozdielne významy takto vznikajú pohybom istým spôsobom súvisiacich závažných významových prvkov v rámci tej istej lexikálnej jednotky. Tým, že významy navzájom súvisia, sa polysémická lexikálna jednotka odlišuje od homonym, pri ktorých máme do činenia s navzájom nesúvisiacimi významami.

Za základný, východiskový význam sa pokladá ten, ktorý je v súčasnom jazyku zvyčajne najbežnejší, najvšeobecnejší a z ktorého ostatné (užšie, prenesené) významy možno odvodiť. Základný význam nemusí byť zároveň aj pôvodný. Zreteľ na súčasný stav jazyka práve niekedy vyžaduje na prvom mieste uviesť nie pôvodný, lež odvodený, ale v súčasnom jazyku najbežnejší, najrozšírenejší význam lexikálnej jednotky. Zvyčajne sa však ukazuje vhodnejšie vychádzať z pôvodného významu, z ktorého sa vyvinuli novšie významy; tento postup sa uplatňuje najmä pri odvodených významoch takých slov, ako sú *aristokrat, kalvária* a i.

Niektoré slová majú aj dva alebo viacej základných významov. Pri nich sa významy členia tak, že za prvým základným významom sa uvádzajú príslušné odvodené významy, potom sa kladie druhý základný význam a za ním príslušné odvodené významy. Aj v takom prípade sa však významy číslujú priebežne.

V niektorých heslách s veľmi zložitou sémantickou stavbou sa používa dvojstupňové, príp. aj trojstupňové členenie významov, pri ktorom sa popri arabských čísliciach využívajú aj rímske číslice, príp. aj písmená abecedy. Tento postup je vhodný napr. pri heslách *byť, mať* a pri primár-

nych predložkách, ktorých rozmanité funkcie sa v slovníku premietajú do významov a spájajú sa s dvoma alebo aj tromi pádmi. Viacstupňové členenie sa využíva aj pri spracúvaní slovnodruhových homonym.

7. Homonymia

H o m o n y m á sú slová rovnakej formy (v základnom tvare) a rozdielneho lexikálneho alebo aj gramatického významu. V KSSJ sa spracúvajú dvojako: v samostatných heslách s číslicovým indexom v hornej časti alebo v rámci jedného hesla. O spôsobe lexikografického spracovania rozhoduje to, či ide o vlastné lexikálne alebo o tzv. slovnodruhové či gramatické homonymá.

A. V samostatných heslách sa spracúvajú vlastné lexikálne homonymá bez zjavnej významovej súvislosti alebo homonymá, pri ktorých významovú rozdielnosť sprevádzajú aj gramatické alebo slovnodruhové rozdiely. Rozlišujú sa takéto typy:

7.1. Slová rovnakého znenia, ale rozdielneho pôvodu: **čelo**¹ -a čiel s. **1.** predná časť hlavy nad očami...; **čelo**² -a čiel s. violončelo; – **letovať**¹ nedok. tráviť, prežívať leto (rekreačne); **letovať**² nedok. hovor. spájkovať.

7.2. Slová rovnakého znenia utvorené z rozličných základov: **halový**¹ ↗ hala; **halový**² príd.: chem. *h-é prvky* veľmi reaktívne a ľahko zlučiteľné s kovmi, halogény; **halový**³ ↗ halo.

7.3. Slová rovnakého znenia i rovnakého pôvodu, pri ktorých sa istý význam odčlenil od pôvodného natoľko, že slovo s týmto významom možno pokladať za samostatné: **kožovka**¹ -y -viek ž. zimná odroda jablák...; **kožovka**² -y ž. hovor. omietka, vakovka; – **brániť**¹ -i nedok. **1.** chrániť... **2.** prekážať...; **brániť**² -i nedok. bránami kypriť pôdu.

7.4. Podstatné mená rovnakého znenia i rovnakého pôvodu s rozdielnym významom, gramatickým rodom i gramatickými tvarmi: **družba**¹ -u mn. -ovia m. mládenec...; **družba**² -y ž. **1.** priateľstvo...; – **kura**¹ -y kúr ž. **1.** sliepka...; **kura**² -aťa mn. -ence -niec s. mláďa kury.

7.5. Slovesá rovnakého znenia, ale utvorené rozličnými slovotvornými postupmi a majúce rozličný vid: **dolietat**¹ -a nedok. k doletieť; **dolietat**² -a dok. dokončiť lietanie; – **nachodiť sa**¹ dok. veľa času stráviť chodením; **nachodiť sa**² nedok. vyskytovať sa.

7.6. Heslá spracúvajúce hlásky a písmená a s nimi homonymné neplnovýznamové slovné druhy: **a**¹ samohláska a písmeno; **a**² **I.** spoj. **II.** časť. **III.** cit.; – **v**¹ spoluhláska a písmeno; **v**² predl.

B. V jednom hesle sa spracúvajú rovnako znejúce slová so zreteľnou sémantickou súvislosťou, no s rozdielnou slovnodruhovou platnosťou, s rozdielnymi morfológickými charakteristikami alebo slovotvornými vlastnosťami, slová odlišujúce sa (gramatickou alebo sémantickou) kategóriou životnosti ap.; rozoznávajú sa takéto typy:

7.7. Slovnodruhové homonymá, ktoré vznikli prechodom z jedného slovného druhu do druhého; spracúvajú sa v jednom hesle a vydeľujú sa rímskymi číslicami: **d'aleko I.** prísl. k d'aleký... **II. d'aleko** -a s. veľká vzdialenosť; – **čo I.** zám. opyt. **II.** spoj. **III.** časť.; – **cveng I.** cit. **II. cveng** -u m. cvendžanie, cengnutie; – **mŕtvy I.** príd. kt. nežije... **II. mŕtvy** m. zomretý človek.

7.8. Podstatné mená mužského rodu rovnakého znenia i rovnakého pôvodu vyjadrujúce osobu, resp. zviera alebo vec a odlišujúce sa gramatickou kategóriou životnosti sa spracúvajú v jednom hesle takto: **činiteľ** -a mn. -ia m. živ. kto vykonáva spoločensky dôležitú funkciu...; **činiteľ** -a D -u/-ovi A -a L -i mn. -e/-ia A -e/-ov m. neživ. pôsobiaca sila, okolnosť, faktor; – **koral** -a mn. N a A -y m. drobný morský živočích...; **koral** -u L -e mn. -y m. kričkovitý útvar z vápenatej látky vylučovanej koralmi.

Poznámka: Ak sú v slovníku číslcovými indexmi označené ako homonymá heslové slová, označujú sa tak aj prihniezdované odvodené slová rovnakého znenia: **atlas**¹ -u m. kniha máp al. vyobrazení...; **atlasový**¹ príd.; **atlas**² -u m. hladká lesklá tkanina; **atlasový**² príd.

VI. Normatívne a štýlové hodnotenie lexikálnych prostriedkov

Údaje o štýlových vlastnostiach slov, resp. slovných spojení patria k dôležitým slovníkovým charakteristikám, pretože používateľovi pomáhajú orientovať sa v slovnej zásobe pri výbere vhodného lexikálneho prostriedku. Tieto údaje majú zároveň aj normatívnu povahu, lebo charakterizujú slovo z aspektu, či je súčasťou spisovnej slovnej zásoby alebo patrí do nespisovnej lexiky. Spisovné bezpríznačné lexikálne prostriedky sa pritom neoznačujú osobitným kvalifikátorom a vyčleňujú sa iba nespisovné slová a slovné spojenia. Hodnotenie slov a spojení sa v slovníku uplatňuje 1. z hľadiska príslušnosti k jednotlivým štýlom a štýlovým vrstvám, 2. z hľadiska citového príznaku (expresívnosti), 3. z hľadiska frekvencie, 4. z časového hľadiska a 5. z hľadiska spisovnosti.

1. Podľa príslušnosti k jednotlivým štýlom a štýlovým vrstvám sa lexikálne prostriedky označujú ako

a) *hovorové* (skratka *hovor.*), t. j. také, ktoré sa používajú v hovorovom štýle jazyka, kde sa nepociťujú ako príznakové. Hovorový štýl je charakteristický pre spontánne, živé hovorené prejavy, pre nenútenú konverzačnú reč. Hovorové výrazy majú často implicitne mierny príznak expresívnosti, preto sa pri nich obyčajne tento príznak osobitne neuvádza. Hovorové slová sú súčasťou spisovného jazyka, napr. *komótny, koldokola, nákladník, textilka, fixka, medicína*.

Poznámka: V prípadoch, keď hovorové slovo stojí na hranici spisovnosti (väčšou mierou expresivity, spoločenskou nevhodnosťou ap.), využíva sa označenie *nižšie hovorové* (skratka *niž. hovor.*), napr. *ondiať, ondiť; tentovať sa*.

b) *knižné* (skratka *kníž.*), ktoré tvoria protipól k hovorovým slovám, sú charakteristické pre písomné prejavy, a to v štýloch verejného styku (náučnom, publicistickom a administratívnom). Sú zväčša súčasťou pasívnej slovnej zásoby používateľov jazyka. Patria k nim slová cudzieho pôvodu (*miliu, koexistencia, kapitálny*) a slová príznačné pre umelecké, ako aj rétorické a publicistické prejavy, kde slúžia na vyjadrenie slohovej nadnesenosti, výlučnosti a pod., napr. *kanúť, človečenský, sálat'* (= zračiť sa, vyžarovať);

c) *odborné* (skratka *odb.*, prípadne skratky jednotlivých odborov, ako napr. *chem., fyz., lek.*), ktoré sú typické pre náučný štýl. Patria k nim termíny z jednotlivých vedných a pracovných odborov, ktoré sú známe aj zo širšieho ako odborného používania, napr. *oxid chem., periodizácia odb., karcinogén lek., ťahadlo stroj.* (porov. i v kapitole VIII o terminológii);

d) *publicistické* (skratka *publ.*), ktoré sú charakteristické pre publicistický štýl. Ich vysoká frekvencia súvisí s veľkým rozšírením hromadných a iných informačných prostriedkov (tlače, rozhlasu, televízie, internetu, multimédií). Publicizmy na jednej strane majú povahu knižných a odborných výrazov, na druhej strane majú spoločné vlastnosti s výrazmi z oblasti umeleckého a hovorového štýlu, napr. *mimovládny, míting, nešvár*;

e) *administratívne* (skratka *admin.*), ktoré sú príznačné pre administratívny štýl (niekedy sa označujú ako kancelarizmy). Ich častý výskyt je spätý s organizáciou spoločenského a politického života, s jazykom rozličných úradných písomností, tlačív, nariadení atď., napr. *penále, popisný, vestník*.

Poznámka: Označenia odborných, publicistických a administratívnych výrazov sa používajú v dvojakom význame. Jednak majú význam termínov z príslušného odboru a jednak vyjadrujú

oblasť, okruh používania. Napr. skratka *admin.* pri slove *penále* znamená administratívny termín, kým tá istá skratka pri výrazoch typu *globál* zaraďuje slovo do okruhu administratívy. Podobný vzťah je medzi športovým termínom *mečbal* a výrazom z oblasti športu *kouč*.

f) *poetické* (skratka *poet.*), t. j. také, ktoré sú typické pre umelecké vyjadrovanie, a to najmä v poézii, napr. *stá, luna, lastovica*; poetizmy sa často označujú ako knižné slová, lebo sú ich súčasťou;

g) *biblické* (skratka *bibl.*), t. j. také, ktoré majú pôvod v biblických textoch a sú obyčajne súčasťou frazeologických spojení. Aj biblicizmy sa niekedy zaraďujú pod širší kvalifikátor knižné výrazy: *márnotratný syn, Kainovo znamenie*.

2. Z hľadiska prítomnosti citového príznaku sa lexikálne prostriedky označujú ako *expresívne* (skratka *expr.*). Z formálnej stránky sa expresívne slová a slovné spojenia často vyznačujú nezvyčajnosťou a nápadnosťou, napr. *gadžo, knihomol', lagan, trkotat'*. Expresívnym príznakom sa vyznačujú početné zdobené slová. Napriek tomu sa v slovníku kvalifikátor *expr.* neuvádza pri všetkých zdobeninách, keďže zdobené slová zároveň môžu vyjadrovať aj zdobňovanie bez citového (expresívneho) príznaku. Napr. slovo *domček* môže značiť, že ide o dom normálnych rozmerov, no zdobenou formou sa vyjadruje citový vzťah k nemu; na druhej strane slovo *domček* môže označovať skutočne malý dom a v tom prípade slovo expresívny príznak neobsahuje. Jestvujú však aj také zdobeniny, pri ktorých je expresívny príznak prítomný vždy, napr. *dniček, vínečko*. Ide o slová pomenávajúce reálie, ktoré nemôžu byť malé. V rámci expresivity sa rozlišujú slová a slovné spojenia s rozličným zafarbením; označujú sa ako

a) *hypokoristické a familiárne* (skratka *hypok., fam.*), t. j. také, ktoré vyjadrujú dôverný, priateľský alebo familiárny vzťah, napr. *baťko, báčinko, mamulka*;

b) *pejoratívne* (skratka *pejor.*), t. j. také, ktoré ku skutočnosti vyjadrujú záporný, pohrdavý alebo odsudzujúci postoj, napr. *vandal, kolaborovať*; pejoratívny príznak majú najmä nadávky;

c) *zjemnené* alebo *eufemistické* (skratka *zjemn.*), t. j. také, ktoré majú funkciu zjemniť nepríjemnú skutočnosť, napr. *odísť na večný odpočinok* (= zomrieť);

d) *žartovné* (skratka *žart.*), ktoré vyjadrujú žartovný prístup k niečomu, napr. *ovrabčiť sa, kúpiť mačku vo vreci*;

e) *ironické* (skratka *iron.*), ktoré vyjadrujú iróniu, výsmech, napr. *sedmoslivkár, to si uhádol!*

f) *hrubé* (skratka *hrub.*) a *vulgárne* (skratka *vulg.*) vyjadrujúce citový postoj ku skutočnosti spôsobom, ktorý sa hodnotí ako spoločensky neprimeraný, neslušný, napr. *drístať, panghart, sviňa* (nadávka), alebo pochádzajú z oblasti spoločenského tabu (*pajzel*); tieto výrazy stoja na okraji spisovného jazyka a mnohé z nich siahajú i zaň.

3. Podľa frekvencie (častosti výskytu) sú príznakové výrazy označené ako *zriedkavé* (skratka *zried.*); tento kvalifikátor sa obyčajne využíva pri variantoch slov alebo jednotlivých významoch slov: **materský 1.** pochádzajúci od matky, súvisiaci s materstvom **2.** *zried.* pripomínajúci matku, *materinský*.

4. Podľa časového hľadiska sú slová a slovné spojenia

a) *zastarávajúce* (skratka *zastaráv.*) a *zastarané* (skratka *zastar.*), ktoré sa ešte vyskytujú v slovníku staršej generácie, no zo súčasného používania ustupujú, napr. *marš* (= vojenský pochod), *árešt, bukréta, dohán, feruľa, kišasonka, listár, obcováť, pravotár, švec*;

b) *historické* (skratka *hist.*), pomenávajúce reálie, ktoré už dnes nejestvujú, napr. *labanec, desiatok, manufaktúra*;

c) *archaické* (skratka *arch.*), ktoré sa bežne nepoužívajú, no slúžia na charakterizovanie doby, napr. *čierťaž, meruôsmy*; na rozdiel od historizmov majú v súčasnom jazyku neutrálne synonymá.

Poznámka: Časové zaradenie slov sa okrem uvedených charakteristík odráža aj vo výklade významov a vo vysvetľujúcich poznámkach, ako napr. *za feudalizmu, prv, v minulosti* atď.: **pali-covať** (za feud.) vykonávať trest údermi palicou; **kastelán** v min. správca hradu al. zámku.

5. Z hľadiska spisovnosti sa slová a slovné spojenia, s ktorými sa v jazykových prejavoch v rámci spisovného jazyka stretáme, členia na spisovné a nespisovné. V slovníku sa spisovné výrazy osobitným kvalifikátorom neoznačujú alebo sa označujú príslušným štýlovým či štylistickým kvalifikátorom (p. VI/1 – 4). Nespisovné prostriedky zachytáva slovník iba vo veľmi obmedzenej miere a zaznačuje ich obyčajným typom písma (okrem nárečových slov). Patria k nim lexikálne prostriedky

a) *nárečové* (skratka nár.), ktoré sú viazané na niektoré územné nárečie a v slovníku sú celkom ojedinelé, napr. *von* (vo význame vonku), *valal, tarkavý*;

b) *slangové* (skratka slang.), ktoré sú charakteristické pre isté sociálne (záujmové) skupiny alebo pre isté profesie, napr. *matika, nadrvit' sa* (štud. slang.), *tryska* (tech. slang.), *šalovať* (stav. slang.), *blafák* (šport. slang.), *masit' (kart. slang.)*;

c) *subštandardné* (skratka subšt.), ktoré sa používajú na zámerné odlišenie sa od spisovnej normy, na oživenie prejavu. Ide o vyčlenenie istých lexikálnych prostriedkov vyvolané potrebou diferencovať nespisovnú lexiku. Hlavným znakom subštandardných výrazov je to, že sa pri nich zreteľne uvedomuje nedostatok spisovnosti. Tým je motivované aj ich označenie, pričom sa vychádza z významu slova *štandardný*, t. j. taký, ktorý má dobrú, ustálenú úroveň; subštandardným lexikálnym prostriedkom táto vlastnosť chýba. Nedostatok spisovnosti pri subštandardných výrazoch pramení jednak z vysokej miery expresivity, napr. *kravina*, jednak z blízkosti k slangom, napr. *magneták, nákladák, osobák* (od slangov sa odlišujú tým, že majú širšiu platnosť a neobmedzujú sa iba na úzku záujmovú vrstvu alebo na uzavreté profesionálne prostredie), a jednak z toho, že ide o prvky neprijímané zo štruktúrnych príčin, najmä o prvky z iných jazykov. Cudzí pôvod sa pri subštandardných výrazoch premieta do príznaku nespisovnosti (také sú výrazy typu *štamgast, ksicht, grázel, blbý, šepkanda, kecat', prachy, pikle*). Subštandardné lexikálne prostriedky tak ako ani iné zložky slovnej zásoby netvoria uzavretú skupinu, ale sú často prechodom medzi hovorovými slovami spisovného jazyka a medzi nespisovnými slangmi.

Poznámka: V jednotlivých prípadoch slovník využíva taký regulačný spôsob označovania slov a slovných spojení, ktorý podáva používateľovi praktické rady poznámkami typu *vhodnejšie* alebo *správne* (skratka správ.): **milostný**, vhodnejšie *ľúbostný*; **vyjednať**, vhodnejšie *dohodnúť*; **meno-vať** **3.** vhodnejšie *vymenúvať, vymenovať*; **poloos**, správ. **polos**; **plieseň**, správ. **pleseň**; **drtit'**, správ. **drvit'**; **závada**, správ. **chyba, porucha**.

6. Pri označovaní lexikálnych prostriedkov zo štýlového hľadiska je možné, že sa kvalifikátory združujú, napr. **hrozitánsky** hovor. expr., a niekedy jestvujú popri sebe, napr. **honorácia** kniž. al. iron.; **mustra** zastar. al. expr.

VII. Typy dokladových spojení

Dokladové spojenia (exemplifikácia) ilustrujú a konkretizujú význam slova, ukazujú, ako sa výkladové slovo uplatňuje v kontexte, akú má spájateľnosť, a napokon dopĺňajú a spresňujú výklad významu. Správne volené dokladové spojenia osobitne v jednozväzkovom type slovníka sú zároveň prostriedkom, ako možno o význame výkladového slova podať všetky relevantné informácie na obmedzenom priestore. Typ slovníka podmieňuje to, že najpoužívanejšími dokladovými spojeniami sú tzv. minimálne (nevetné) kontexty. Citáty s menom pôvodcu sa v KSSJ vôbec neuvádzajú.

Medzi dokladovými spojeniami možno rozlíšiť takéto typy: 1. voľné spojenia, do ktorých slová vstupujú v konkrétnej dorozumievacej situácii, napr. *malý dom*, *vysoko postavený*, *natrieť maslo na chlieb*; 2. lexikalizované spojenia, ktoré majú úlohu pomenovania ako celok, napr. *druhotné suroviny*, *biela káva*, *byť na prekážku*, *dať prednosť*; 3. frazeologické spojenia, ktoré sú charakteristické ustálenosťou lexikálnej i gramatickej formy a obrazným vyjadrením istého javu, napr. *jesť cudzí chlieb*, *tárať dve na tri*, *začať od Adama*; medzi frazeologické spojenia v širšom zmysle sa zaraďujú porekadlá a príslovia, napr. *kto do mlyna chodí, ľahko sa zamúči*; *komu niet rady, tomu niet pomoci*.

1. Pri voľných spojeniach je dôležité, aby to boli typické, reprezentatívne, všeobecne známe, nie náhodné spojenia. Dôraz sa kladie aj na to, aby to boli živé spojenia, reprezentujúce súčasný úzus (bežný alebo odborný). Typy voľných spojení uvádzané v exemplifikácii závisia od slovnodruhovej platnosti heslového slova. Pri podstatných menách sú to predovšetkým spojenia s prídavnými menami alebo ďalšími slovnými druhmi s formou prídavného mena (*čerstvý chlieb*, *vráskavá tvár*, *prvý hlt*, *dôležité upozornenie*), spojenia s podstatnými menami v rozličných nepriamych pádoch, s predložkami aj bez predložiek (*palacinky s tvarohom*, *strecha auta*, *láska k vlasti*, *dvere do izby*), spojenia so slovesami alebo prídavnými menami, ktorých väzbu podstatné meno realizuje (*podobáť sa matke*, *na matku*, *podobný otcovi*, *na otca*) a (zriedkavejšie) spojenia s príslovkami (*ulica vľavo*). Pri prídavných menách a ďalších slovných druhoch s formou prídavného mena sú to spojenia najmä s podstatnými menami, a to neväzobné (*hlasný hovor*, *radostná udalosť*, *pravá ruka*, *také rádio*) aj väzobné (*schopný odporu*, *ochotný pomôcť*) a spojenia s príslovkami (*zriedkavo krásny*, *veľmi veľký*). Pri slovesách sú to spojenia predovšetkým s väzobnými podstatnými menami (*hovoriť o udalostiach*, *plátať diery*, *zaoberať sa vedeckou otázkou*, *pomôcť niekomu vstať*) a s príslovkami (*pekne písať*, *slušne sa správať*, *hlboko premýšľať*). Pri príslovkách ide o spojenia so slovesami (*zavčasu vstávať*, *zle s niekým zaobchádzať*) a s prídavnými menami (*hmotne zodpovedný*, *málo známy*).

Pri exemplifikácii tzv. gramatických slov (spojky, častice, predložky), ale aj pri niektorých ďalších slovných druhoch (niektoré zámená, číslovky, niektoré typy sloviac, citoslovčia) sa používa širší kontext: **že**...: *počula, že sa otvorili dvere*; **azda**...: *už to a. pôjde*; **voľakedy**...: *bolo to v. na jar*; **tadeto**...: *t. povedie železnica*; **patriť**...: *každému dať, čo mu p-í*; **obsahovať**...: *zemiaky o-jú škrob*.

V dokladových spojeniach sa kladie dôraz na to, aby sa zachytila väzba pri tých slovách (slovesá, prídavné mená, podstatné mená, príslovky), pre ktoré je charakteristická ako prostriedok realizácie formy a významu istej triedy výrazov, s ktorými sa dané slovo spája. Väzba sa označuje podstatným menom alebo príslušným neurčitým zámenom: *zaujímať sa o vstupenky – usilovať sa o niečo*; *neúmerný námahe – spätý s niečim*; tieto dva spôsoby realizácie väzby sú v slovníku rovnocenné (pričom väzba vyjadrená podstatným menom má vyššiu mieru komunikatívosti). Väzba je dôležitý výraz syntaktickej i sémantickej spájateľnosti slova, preto sa pri príslušných pomenovaniach uvádzajú väzby v relatívnej úplnosti. Pri bezpredmetových osobných slovesách sa ako prejav syntaktickej i sémantickej spájateľnosti uvádza pomenovanie činiteľa, resp. východiska deja: **ísť**...: *hodinky idú*; **zväžniť**...: *chlapec rokmi z-l*.

Voľné, príp. aj lexikalizované spojenia niekedy jestvujú paralelne s frazeologickými spojeniami, ktoré majú obrazný význam. V takých prípadoch sa za voľným, príp. lexikalizovaným spojením dáva poznámka i fraz. a uvedie sa výklad frazeologického spojenia: *o päť minút dvanásť* i fraz. v poslednej chvíli; *cisársky rez* chirurgický zákrok pri pôrode i fraz. rázny zákrok.

2. Lexikalizované spojenia ako dvoj- alebo viacslovný typ pomenovania sú dvojaké: so substantívnym základom a so slovesným základom. Lexikalizované spojenia so sub-

stantívny základom sú neterminologické (*biela káva, doska na hladenie, zubná kefka*) a terminologické (*génové inžinierstvo, kyselina sírová*). Terminologické spojenia sa často uvádzajú aj pri prídavnom, aj pri podstatnom mene s výkladom pri prídavnom mene. V substantívnom hesle býva pred prídavným menom šípka (↗) s odkazom na miesto výkladu.

Lexikalizované spojenia so slovesným základom sú analytické pomenovania, ktorých počet v súčasnom spisovnom jazyku výrazne rastie (rozšírené sú najmä v odbornom vyjadrovaní). Podľa možnosti sa uvádzajú v heslách aj pri slovesách, aj pri podstatných menách (prípadne prídavných menách alebo príslovkách), a ak jestvuje jednoslovné synonymum, uvedie sa pri nich ako výklad. Na rozdiel od voľných spojení, ako aj od lexikalizovaných spojení oboch typov, ktoré sa uvádzajú v rámci exemplifikácie pri príslušných významoch, lexikalizované spojenia so slovesným základom sa umiestňujú za osobitným znakom □ na konci všetkých významov a pred frazeológiou: **vydat'**... □ v. *svedectvo* svedčiť'. Pri slovesách, ktoré sa na utváraní takýchto lexikalizovaných spojení pravidelne zúčastňujú, sa táto ich funkcia uvádza v podobe osobitného významu.

3. **F r a z e o l o g i c k é s p o j e n i a** ako spojenia slov s najvyššou mierou významovej zviazanosti a petrifikovanosti formy sa pokladajú za špecifický druh exemplifikácie a uvádzajú sa podľa istých pravidiel na samom konci heslovej state (pred odvodenými slovami) za osobitným znakom ● (p. časť IX).

VIII. Terminológia

1. KSSJ ako jednozväzkový slovník môže podať iba obmedzený rozsah informácií o súčasnej veľmi rozvinutej terminológii najrozličnejších odborov a nemôže nahrádzať odborné terminologické slovníky, encyklopédie a príslušné odborové normy. Slovník takto spravidla zachytáva iba termíny, ktoré nepresahujú rámec bežne používanej slovnej zásoby a ktoré sú spoločensky závažné. Pri výkladoch sa vychádzalo z literatúry príslušných odborov a z konzultácií s odborníkmi. Výklady termínov pritom nemajú povahu vyčerpávajúcich vedeckých definícií, ale podávajú takú (všeobecnú) charakteristiku významu, aby sa termín dal identifikovať, napr. **tranzistor** je polovodičový zosilňujúci prvok nahrádzajúci elektrónky; **kukurica** je rastlina s mohutným stebлом a klasmi pestovaná najmä ako krmovina. Osobitná pozornosť sa venovala zmenám v terminologických sústavách, napr. meracie a fyzikálne jednotky sa zachytávajú podľa novej medzinárodnej sústavy a pod.

2. Slová terminologického rázu sa spracúvajú rozlične:

a) Osobitne sa skratkou príslušného odboru neoznačujú, pretože ide o slová, ktoré majú aj širšiu, neterminologickú platnosť, napr. *exhalát, laminát*.

b) Skratka príslušného odboru sa kladie pri heslovom slove, inokedy iba pri niektorom z jeho významov alebo sa uvádza iba pri konkrétnom spojení: **gravitácia** -ie ž. fyz.; – **komparatív** -u m. lingv.; – **baran** -a mn. N a A -y m. **1.** ... **2.** tech. ťažká, výkonná (zatĺkacia) časť buchara, baranidla ap.; **prietrž** -e ž. ... lek. *bránicová p.*

c) Keď sa termín používa vo viacerých odboroch, označuje sa všeobecne skratkou odb.: **klzný** príd. odb. umožňujúci klzanie: *k-á plocha lyží; k-é ložisko*; – **spoj** -a m. **1.** odb. spojenie dvoch al. viacerých prvkov; miesto, uskutočnenie takého spojenia: *skrutkový, zvaraný, nitový s.*; anat. *mozgové s-e*; psych. *asociačné s-e*.

d) Zoologické a botanické názvy sa spracúvajú ako slová všeobecnej slovnej zásoby; ich výklad sa kvôli identifikácii dopĺňa latinským zoologickým alebo botanickým termínom: **labuť** -e ž. **1.** vodný vták s dlhým prehnutým krkom, zool. Cygnus; **mäta** -y ž. voňavá lúčna rastlina s fialovými kvetmi, bot. Mentha.

3. Vzťah k synonymám. Pri terminologických synonymách sa postupuje rovnako ako pri synonymách zo všeobecnej slovnej zásoby, t. j. vykladá sa ten člen dvojice termínov, ktorý sa

a) v danom odbore uprednostňuje,

b) v bežnej komunikácii využíva častejšie: **rajčina** -y -čín ž. **1.** rastlina s dužnatými tehlovo-červenými plodmi, paradajka, bot. rajčiak (latinský názov sa dáva pri odbornom termíne: **rajčiak** -a m. bot. rajčina, paradajka, *Solanum lycopersicum*).

IX. Frazeológia

1. Výber a umiestnenie frazeologických jednotiek

Pri výbere frazeologických jednotiek sa uplatňuje hľadisko častého používania, ako aj tematickej a stylistickej závažnosti. Neuvádzajú sa okrajové, zastarané, nárečové a veľmi hrubé frazeologizmy. Frazeologické jednotky sa uvádzajú za všetkými významami slova na konci heslovej state, a to za osobitným grafickým znakom ●.

2. Typy frazeologických jednotiek

a) Ustálené prirovnania sa uvádzajú ako frazeologizmy vtedy, keď ide o nepriamu motiváciu alebo o prirovnanie so slovesom: *hluchý ako peň*, *pristane mu ako psovi piata noha*. Výklad prirovnaní je obyčajne jednoslovný: *ľudí ako maku veľa*; *stáť ako stĺp* nehybne. Pri intenzitných prirovnaniach s explicitným vyjadrením vlastnosti sa výklad neuvádza, napr. *biely ako sneh*.

b) Vlastné frazeologické jednotky sa spravidla uvádzajú pri všetkých plnovýznamových komponentoch (frazeologizmus *brať niečo na ľahkú váhu* sa uvádza v heslách *brať*, *ľahký*, *váha*). Výklad sa však zvyčajne uvádza iba na jednom mieste, a to pri prvom plnovýznamovom slove, ktoré nie je variabilnou zložkou frazeologickej jednotky (napr. výklad frazeologizmu *hodiť*, *šibnúť okom po niekom*, *niečom* sa uvádza pri hesle *oko*). Pri ostatných komponentoch frazeologizmov uvádzaných v príslušných heslách sa používajú odkazy vyjadrené šípkou pred slovom, pri ktorom je na príslušnom mieste výklad, napr. v hesle **cesta...** ● ↗ *zlatá stredná c.*, v hesle **stredný...** ● ↗ *zlatá s-á cesta*. Odkaz sa nedáva, keď je výklad jednoslovný. Pri frazeologických jednotkách sa spravidla zachytávajú iba základné podoby, t. j. lexikálne, vidové, tvarové alebo syntaktické varianty frazeologizmov sa uvádzajú vo výbere. Variantné zložky sa oddeľujú čiarokou: *rásť*, *množiť sa ako huby po daždi*. Potenciálne zložky frazeologizmov, ktoré bez zmeny významu možno vynechať, uvádzajú sa v zátvorkách: (*holú*) *labu lízať*.

c) Ak sa frazeologická jednotka používa aj vo svojom doslovnom, neprenesenom význame, uvádza sa v príkladovej časti heslovej state s poznámkou i fraz. (t. j. spojenie je aj frazeologizmom, napr. lek. *cisársky rez* chirurgický zákrok pri pôrode i fraz. *rázny zákrok*; *mať oči otvorené* i fraz. *byť vnímavý*).

d) Príslovia a porekadlá sa uvádzajú na konci state s frazeologickými jednotkami, pričom sa osobitne neoznačujú. Keďže ich význam zväčša vyplýva z významu použitých slov, obyčajne sa nevykladajú (napr. *komu niet rady*, *tomu niet pomoci*).

Poznámka: Kontaktné formuly (pozdravy, želania, zdvorilostné formuly, ako *dobrá deň*, *dobrá chuť*), ako aj vojenské a telocvičné povely sa napriek istým znakom zblížujúcim ich s frazeológiou umiestňujú v príkladovej časti heslovej state, teda nie ako súčasť frazeológie.

3. Hodnotenie frazeologických jednotiek

Keďže frazeologické jednotky sú zväčša súčasťou hovorovej vrstvy slovnej zásoby, skratka hovor. sa pri nich osobitne neuvádza. Kvalifikátormi sa vyznačujú knižné frazeologizmy a frazeologizmy, ktoré majú výrazný expresívny charakter. Zriedkavejšie sa pri frazeologizmoch vyskytujú prípady s ďalšími štýlovými a štylistickými hodnoteniami uplatňovanými podľa zásad hodnotenia ostatnej lexiky.

X. Grafické prostriedky

1. Typy písma

a) Polotučným typom písma je vysádzané heslové slovo a číslice, prípadne veľké písmená označujúce významy. Heslové slovo nie je takto vysádzané vtedy, keď sa nepokladá za súčasť spisovnej slovnej zásoby a označuje sa ako nespisovné alebo nie správne. V takomto prípade sa jeho správny náprotivok uvádza polotučným typom písma, napr.: dielčí, správ. **čiasťkový**.

b) Obyčajným typom písma sú vysádzané nespisovné a nesprávne slová v záhlaví hesla, pôvodné pravopisné podoby prevzatých slov, ďalej text výkladu významu, ako aj poznámky dopĺňajúce tento výklad, morfológické tvary slov a výslovnosť.

c) Kurzívou sú vysádzané príklady, ktoré ilustrujú významy slov, rozličné hláskové, slovo- tvorné a gramatické obmeny heslového slova a frazeológia.

d) Menším typom písma sú vysádzané slovnodruhovú a gramatické značky a skratky, štýlové a štylistické kvalifikátory, pôvod slova, väzba, latinské nomenklatúrne názvy a rozličné spresňujúce a vysvetľujúce poznámky.

2. Značky

- znak, za ktorým nasleduje frazeológia
- znak, za ktorým sa uvádzajú lexikalizované spojenia so slovesom (typ *dat' súhlas*)
- ↗ šípka odkazujúca na miesto, kde sa lexikálna jednotka vykladá
- [] hranaté zátvorky na uvádzanie výslovnosti
- () okrúhle zátvorky na uvádzanie pôvodu slova, nezáväzných prvkov v texte výkladu a v dokladových spojeniach, ako aj rozličných spresňujúcich a vysvetľujúcich poznámok
- / lomka na uvádzanie gramatických dvojtvarov a vo výnimočných a odôvodnených prípadoch aj variantov
- ; bodkočiarka využívaná na oddeľovanie významových odtienkov, dokladových spojení z vecne alebo jazykovo rozličných oblastí a frazeologických spojení; bodkočiarkou sa oddeľujú aj dokladové spojenia, ktoré majú pri sebe výklad alebo synonymum, resp. antonymum: **cit...**: *vlastenecké c-y; človek bez c-u tvrdý; nemať c.*; – **cudzí...**: *c. názor, vplyv; c-ie slovo, op. domáce; c. jazyk...*
- , čiarka využívaná na oddeľovanie rovnorodých dokladových spojení a variantov

Zoznam skratiek a značiek v slovníku

A	— akuzatív, 4. pád	det.	— výraz z detskej reči; detský
admin.	— termín, výraz z administratívy; administratívny	dipl.	— diplomatický termín, výraz; diplomatický
afr.	— africký	div.	— divadelný termín, výraz; divadelný
a i.	— a iné; a iný	distrib.	— distributívne sloveso (vyjadrujúce rozčlenenie slovesného deja signalizované predponou <i>po-</i> obyč. pri predponových slovesách, napr. <i>povyska-kovať, pozhadzovať</i>)
al.	— alebo	dok.	— sloveso dokonavého vidu
amer.	— americký	dopr.	— termín, výraz z dopravy; dopravný
anat.	— termín z anatómie	dram.	— dramatický
angl.	— slovo anglického pôvodu; anglický	druh.	— druhový
anorg.	— anorganický	duš.	— duševný
ap.	— a podobne; a podobný	dvojl.	— dvojlenný
arab.	— arabský	ekol.	— termín, výraz z ekológie; ekologický
arch.	— archaizmus; archaický	ekon.	— termín, výraz z ekonómie; ekonomický
archeol.	— termín z archeológie	elektr.	— elektrický
archit.	— termín, výraz z architektúry; architektúra	elektrotech.	— termín, výraz z elektrotechniky; elektrotechnický
astron.	— termín, výraz z astronómie; astronomický	energet.	— termín, výraz z energetiky
atď.	— a tak ďalej	est.	— termín z estetiky; estetický
aut.	— termín, výraz z automobilizmu; automobilový	eur.	— európsky
ázij.	— ázijský	ev.	— evanjelický
ban.	— banický termín; banský	expr.	— expresívny výraz
bezpredm.	— bezpredmetové sloveso	fam.	— familiárny výraz; familiárny
bibl.	— biblický výraz; biblický	farm.	— termín z farmakológie
biol.	— termín z biológie; biologický	feud.	— feudalizmus; feudálny
biochem.	— biochemický	filat.	— filatelistický termín
bot.	— termín z botaniky; botanický	film.	— termín, výraz z oblasti filmu; filmový
bud.	— budúci čas; budúci	filol.	— termín z filológie
bulh.	— bulharský	filoz.	— filozofický termín; filozofický
burž.	— buržoázny	fin.	— termín z finančníctva; finančný
býv.	— bývalý	fin.	— slovo fínskeho pôvodu
cirk.	— cirkevný termín, výraz; cirkevný	fon.	— fonetický termín
cit.	— citoslovce	fot.	— termín z oblasti fotografie; fotografický
cukrár.	— výraz z cukrárstva; cukrársky	franc.	— slovo francúzskeho pôvodu; francúzsky
cukrovar.	— termín z cukrovarníctva; cukrovarnícky	fraz.	— frazeologická jednotka, frazeologizmus
čast.	— častica	fyz.	— termín z fyziky; fyzikálny
čes.	— český	fyziol.	— termín z fyziológie; fyziologický
čisl.	— čísllovka		
číslov.	— číslovkový		
D	— datív, 3. pád		
defekt.	— defektívum (slovo, ktorému chýbajú niektoré tvary)		

G	— genitív, 2. pád	kuch.	— kuchársky termín, výraz; kuchársky kult.
garb.	— garbiarsky termín	L	— lokál, 6. pád
genet.	— termín z genetiky	lat.	— slovo latinského pôvodu; latinský
geod.	— termín, výraz z geodézie	latinskoamer.	— latinskoamerický
geogr.	— zemepisný termín; geografický	lek.	— lekársky termín, výraz; lekársky
geol.	— geologický termín; geologický	les.	— lesnícky termín
geom.	— geometrický termín; geometrický	let.	— letecký termín; letecký
graf.	— grafický	lingv.	— lingvistický termín; lingvistický
gréc.	— slovo gréckeho pôvodu; grécky	lit.	— literárnovedný termín; literárny
gréckokat.	— gréckokatolícky	liturg.	— liturgický výraz; liturgický
gram.	— gramatický termín; gramatický	log.	— termín z logiky; logický
hebr.	— slovo hebrejského pôvodu; hebrejský	ľud.	— ľudový
hist.	— historizmus; historický	m.	— podstatné meno mužského rodu; mužský rod
hlav.	— hlavný	maď.	— slovo maďarského pôvodu; maďarský
hod.	— hodina	mal.	— maliarsky termín; maliarsky
hosp.	— termín, výraz z hospodárstva; hospodársky; hospodárstvo	mat.	— matematický termín; matematický
hovor.	— hovorový výraz	medzinár.	— medzinárodný
hromad.	— hromadné podstatné meno	mech.	— mechanický
hrub.	— hrubý výraz	meteor.	— termín, výraz z meteorológie; meteorologický
hud.	— termín, výraz z oblasti hudby; hudobný	metr.	— termín z metriky; metrický
hut.	— hutnícky termín; hutnícky	mil.	— milión
hyd.	— hydínarsky termín	min.	— minulý čas; minulosť (v min., z min.)
hypok.	— hypokoristikum (domácky, dôverný výraz)	miner.	— termín z mineralógie
chem.	— termín z chémie; chemický; chemicky	mn.	— množné číslo
chorv.	— chorvátsky	motor.	— motoristický termín, výraz; motorový
I	— inštrumentál, 7. pád	muž.	— mužský
inf.	— infinitív	mytol.	— výraz z mytológie; mytológia; mytologický
inform.	— termín, výraz z informatiky	N	— nominatív, 1. pád
ind.	— indický	náb.	— náboženský termín, výraz; náboženský
iron.	— ironický výraz	napr.	— napríklad
jap.	— slovo japonského pôvodu; japonský	nár.	— nárečové slovo
jedn.	— jednotné číslo	nás.	— násobný
jednočl.	— jednočlenný	naznač.	— naznačuje
juhoamer.	— juhoamerický	nedok.	— sloveso nedokonavého vidu
juhových.	— juhovýchodný	nem.	— slovo nemeckého pôvodu; nemecký
juhozáp.	— juhozápadný	neodb.	— neodborne; neodborný
juž.	— južný	neos.	— neosobné sloveso
kapit.	— kapitalizmus; kapitalistický	neskl.	— nesklonný výraz
kart.	— kartársky výraz; kartový	nespis.	— nespisovný
kat.	— katolícky	nespráv.	— nesprávny výraz; nesprávne
ker.	— termín, výraz z keramikárstva; keramikový	neurč.	— neurčitý; neurčitok
knih.	— knihovnícky termín	neved.	— nevedecký
kniž.	— knižný výraz	neživ.	— neživotné podstatné meno; neživotný tvar
kozmet.	— kozmetický	niekt.	— niektorý
krajč.	— krajčírsky termín, výraz; krajčírsky	niž. hovor.	— výraz z nižšej hovorovej vrstvy
kresť.	— kresťanský		
kt.	— ktorý		

obch.	— termín, výraz z oblasti obchodu; obchodný	prír.	— prírodný
obuv.	— obuvnícky termín; obuvnícky	priradʹ.	— priradʹovací
obyč.	— obyčajne	prísl.	— príslovka
odb.	— odborný termín; odborne; odborný	príslov.	— príslovkový
odkaz.	— odkazovací	privl.	— privlastňovací
op.	— opozitum (slovo opačného významu)	psych.	— termín zo psychológie; psychologický
opak.	— sloveso s opakovacím spôsobom deja	publ.	— termín, výraz z publicistiky; publicistický
opt.	— termín z optiky; optický		
opyt.	— opytovací		
org.	— organický	r.	— rok
os.	— osoba; osobný	rad.	— radový
oslab.	— slovo s oslabeným významom	rádiotech.	— termín z rádiotechniky
osob.	— osobný	reč.	— rečnícky
ovoc.	— termín, výraz z ovocinárstva; ovocný	resp.	— respektíve
		rím.	— rímsky
označ.	— označuje	rob.	— robotnícky
oznam.	— oznamovací spôsob; oznamovací	róm.	— slovo rómskeho pôvodu
oznam. tech.	— termín, výraz z oznamovacej techniky	rozhlas.	— termín, výraz z oblasti rozhlasu; rozhlasový
		rozk.	— rozkazovací spôsob
ped.	— pedagogický termín; pedagogický	rozlič.	— rozličný
pejor.	— pejoratívny, zhoršujúci výraz	rozpráv.	— rozprávkový výraz; rozprávkový
peňaž.	— termín z peňažníctva; peňažný	rumun.	— rumunský
pís.	— písaný	rus.	— slovo ruského pôvodu; ruský
plat.	— platnosť	ryb.	— rybársky termín
po Kr.	— po Kristovi/Kristu		
pod.	— podobný; podobne	s.	— podstatné meno stredného rodu; stredný rod
podm.	— podmieňovací spôsob	sev.	— severný
podradʹ.	— podradʹovací	severoamer.	— severoamerický
podst.	— podstatný	skr.	— skratka
podst. m.	— podstatné meno	skup.	— skupinový
poet.	— výraz z umeleckého štýlu, poetizmus	slang.	— slangový výraz
poľ.	— poľský	sloven.	— slovenský
polit.	— termín, výraz z oblasti politiky; politický	soc.	— socializmus; socialistický
politol.	— termín, výraz z politológie	sociol.	— termín zo sociológie; sociologický
poľnohosp.	— poľnohospodársky termín, výraz; poľnohospodársky	soch.	— sochársky
		sov.	— sovietsky
poľov.	— poľovnícky termín, výraz; poľovnícky	spis.	— spisovný
		spoj.	— spojka; v spoj. – v spojení
polygr.	— polygrafický termín; polygrafický	spoloč.	— spoločenský; spoločensky
pomn.	— pomnožné podstatné meno	spôs.	— spôsob (slovesný)
pošt.	— termín z poštovníctva; poštový	správ.	— správne; správny
potrav.	— termín z potravinárstva; potravinový	srb.	— srbský
použ.	— používaný	st.	— stupeň
pôdohosp.	— termín z pôdohospodárstva; pôdohospodársky	star.	— staršie; starší
		starogréc.	— starogrécky
pôv.	— pôvodne; pôvodný	starorím.	— starorímsky
prac.	— pracovný	stav.	— termín, výraz zo stavebníctva; stavebný
práv.	— právnický termín; právny		
pred Kr.	— pred Kristom	stol.	— stolársky termín
predl.	— predložka; predložkový (výraz)	stor.	— storočie
pren.	— prenesené použitie slova	stred.	— stredný
príč.	— príčastie	stredoamer.	— stredoamerický
príd.	— prídavné meno	stredoškól.	— stredoškolský
príp.	— prípadne; prípadný	stroj.	— strojnícky termín

subšt.	— subštandardný výraz (nepatriaci do spisovného jazyka zo štruktúrnych dôvodov alebo preto, že sa v spisovnom jazyku neujal najmä pre svoj cudzí pôvod)	vodohosp.	— vodohospodársky termín; vodohospodársky
súvzť.	— súvzťažný	voj.	— termín, výraz z vojenskej oblasti; vojenský
svet.	— svetový	všob.	— všeobecný; všeobecne
sv.	— svätý	vulg.	— slovo z oblasti spoločenského tabu (vulgarizmus)
šach.	— termín, výraz zo šachovej hry; šachový	vých.	— východný
škol.	— termín, výraz zo školstva; školský	vyj.	— vyjadruje, vyjadrujú
špan.	— slovo španielskeho pôvodu; španielsky	vymedz.	— vymedzovací
šport.	— termín, výraz zo športu; športový	výr.	— výroba; výrobný
št.	— štátny	vys.	— vysoký
štud.	— študentský	vysokoškol.	— vysokoškolský
štyl.	— štylistický termín; štylistický	výtvar.	— výtvarnícky termín; výtvarný
švéd.	— slovo švédskeho pôvodu	význ.	— význam; významný; významový
tal.	— slovo talianskeho pôvodu; taliansky	vzťaž.	— vzťažný
tech.	— termín, výraz z techniky; technický	záhr.	— termín, výraz zo záhradníctva; záhradnícky
tel.	— termín, výraz z telovýchovy; telovýchovný	zákl.	— základ; základný
teles.	— telesný	zám.	— zámeno
telef.	— termín z telefónie; telefonický	záp.	— západný
telev.	— termín, výraz z oblasti televízie; televízny	západoeur.	— západoeurópsky
teol.	— teologický termín; teologický	zápor.	— záporný
text.	— termín z textilníctva; textilný	zastar.	— zastaraný výraz
tur.	— turecký	zastaráv.	— zastarávajúci výraz
turist.	— turistický	zdrav.	— zdravotnícky
typ.	— typografický termín	zdrob.	— zdobené podstatné meno; zdobnina
tzv.	— takzvaný	zjemn.	— zjemnený výraz, eufemizmus; zjemnený
účt.	— termín, výraz z účtovníctva; účtovný	zlat.	— zlatnícky termín
ukaz.	— ukazovací	zlom.	— zlomkový
umel.	— umelecký	zlož.	— zložený
urč.	— určitý	zn.	— značka
úr.	— úradný	zool.	— termín zo zoológie
V	— vokatív, 5. pád (jeho jednotlivé zvyšky)	zried.	— zriedkavý výraz; zriedkavý; zriedkavo
včel.	— termín, výraz z včelárstva	zvel.	— zveličené slovo, augmentatívum
ved.	— vedecký	zvol.	— zvolací
vedľ.	— vedľajší	zvrat.	— zvratný
ver.	— verejný	ž.	— podstatné meno ženského rodu; ženský rod
veter.	— veterinársky termín	žart.	— žartovný výraz; žartovný
vin.	— termín, výraz z vinárstva	žel.	— železničný termín; železničný
		žen.	— ženský
		žid.	— židovský
		živ.	— životné podstatné meno; životný tvar